Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları

Mehmet Bilgin

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 1214
KÜLTÜR SERİSİ: 695

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-961-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76 • 34718 Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat A.Ş.
Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76
Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2026

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mehmet Bilgin; 1955 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. 1978 yılında Ankara Üniversitesi D.T.C.F Kütüphanecilik bölümünden mezun olduktan sonra ticaret ile uğraştı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki yüksek lisans eğitimini *Trabzon Vilayetinde İki Din Taşıyanlar* adlı tezini sunarak 2010 yılında tamamladı. Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Yakınçağ Tarihi Bilimdalı'nda *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sol Kanat Muharebeleri (1914-1915)* başlıklı tezini sunarak 2015 yılında Tarih Doktoru unvanını aldı.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihi ve kültürel değerlerine duyduğu ilgiyi, bölge ile ilgili araştırmalar yaparak sürdüren Mehmet Bilgin'in ilk kitabı 1990 yılında yayınlanan *Sürmene Tarihi* adlı eserdir. Kitap sadece Sürmene'nin değil tüm Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihine kaynak olabilecek bir hacimdedir. İkinci kitabı *Madur Dağı Savaşı* adlı ile 1991 yılında yayınlandı. Aynı kitabın genişletilmiş 3. baskısı; *Rus İşgalinde Trabzon Direnişi* adıyla yayınlanmıştır. Kitapta, Birinci Dünya Savaşı ve 1916 yılının Haziran-Temmuz aylarında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan savaşlar anlatılır.

Doğu Karadeniz-Tarih, Kültür, İnsan adlı üçüncü kitabı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin etnik tarihi ile ilgili detaylı bir çalışmadır. 2002 yılında bu çalışmasından dolayı, Ziya Gökalp Türk Ocakları İlim ve Teşvik Armağanı'na layık görülmüştür. *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarıalizâdeler (Sarallar)* adlı dördüncü kitabı 2006'da yayınlandı. Kitapta, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki toplumsal yapı ve bu yapının oluşma süreci ele alınır. *Karadeniz'de Post Modern Pontosculuk* adlı beşinci kitabı; isminden de anlaşılacağı gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki etnik ayrıştırmacılığı hedefleyen faaliyetleri ele almaktadır.

Karadeniz konusunda makro ve mikro seviyede araştırmalardan oluşmuş, *Karadeniz Dünyası* adlı altıncı eseri 2014 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayınlandı. Bu eseri, Karadeniz ve etrafındaki coğrafyaya, tarihî temelde çok farklı bir bakış açısı sunar. *Bir Cumhuriyet Milletvekili Sami Kumbasar* adlı yedinci eseri, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki toplumsal yapıyı öncekilerden daha farklı bir kesitte ele alıp açıklamasının yanı sıra; 1968-1980 arasında Türk siyasî hayatına da ışık tutması bakımından önemlidir.

İçindekiler

Kısaltmalar Listesi....10
Tablolar Listesi....12
Haritalar Listesi....12
Önsöz....19
Giriş....21

Birinci Bölüm
Kafkas Cephesi'nde Teşkilât-ı Mahsusa'nın
Operasyon Alanı ve Ortam

1.1. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Bölgenin Coğrafî Durumu....35
1.1.1. Sahil Bölgesi....36
1.1.1.1. Arhavi....36
1.1.1.2. Hopa....37
1.1.1.3. Kemalpaşa....37
1.1.2. Çoruh Vadisi....38
1.1.2.1. Murgul ve Borçka....39
1.1.2.2. Artvin, Ardanuç ve Şavşat....41
1.1.2.3. Yusufeli....43
1.1.3. Ardahan ve Komşu Bölgeler....45
1.1.3.1. Oltu Çayı Vadisi....45
1.1.3.2. Olur Bölgesi....45
1.1.3.3. Tortum Çayı Vadisi....46
1.2. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Bölgede İdarî Durum....48
1.2.1. Savaş Öncesi Osmanlı-Rus Sınırı....48
1.2.2. Savaş Öncesi Osmanlı İdaresindeki Bölge....51
1.2.2.1. Sahil Kısmı....51
1.2.2.2. Yukarı Çoruh Havzası....52
1.2.3. Savaş Öncesinde Rusya İdaresindeki Bölge....54
1.2.3.1. Kars Oblastı....56
1.2.3.1.1. Ardahan Okrugu....56
1.2.3.1.2. Oltu Okrugu....57
1.2.3.2. Batum Oblastı....58
1.2.3.2.1. Batum Okrugu....62
1.2.3.2.2. Artvin Okrugu....69
1.3. Kafkas Cephesi Sol Kanadındaki Bölgede Askerî Durum....73
1.3.1. Osmanlı Devleti'nin Askerî Durumu....73
1.3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Seferberlik İlan Etmesi....73
1.3.1.2. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Hudut Bölgeleri....76
1.3.1.2.1. Kopmuş Burnu-Marsis Hudut Bölgesi....77
1.3.1.2.2. Yusufeli Hudut Bölgesi....78

1.3.1.2.3. Kaleboğazı Hudut Bölgesi....79
1.3.1.3. Hudut Muhafazasının Jandarmaya Devredilmesi ve Yurt Savunmasında Seyyar Jandarma Alayları....79
1.3.1.3.1. Hudut Muhafazasının Jandarmaya Devredilmesi....79
1.3.1.3.2. Yurt Savunmasında Seyyar Jandarma Alayları....80
1.3.1.3.3. Trabzon Seyyar Jandarma Alayı....82
1.3.2. Rusya'nın Kafkas Cephesi'nde Savaşa Hazırlanması....84
1.3.2.1. Seferberlik Öncesi Osmanlı-Rus İlişkileri....84
1.3.2.2. Rusya'nın Seferberlik İlan Etmesi....87
1.3.2.3. Rusya'nın Kafkasya'daki Askerî Varlığı....91
1.3.3. Rus Ordusu'nun Koordinasyonu ile Ermenilerin Kafkas Cephesi'ndeki Faaliyetleri....95

İkinci Bölüm
Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu, Organizasyonu ve Savaşa Girmesi

2.1. Teşkilât-ı Mahsusa ve Kafkasya Misyonu....109
2.1.1. Dr. Bahattin Şakir Bey Misyonu....130
2.1.2. Yusuf Rıza Bey Misyonu....145
2.1.3.Gürcü Misyonu....166
2.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve Kafkas Cephesi'nde Savaşın Başlaması....175
2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi....175
2.2.2. Seferberlikten Savaşın Başlamasına Kadar Geçen Zaman İçinde Kafkasya Hududunda Durum....177
2.2.3. Karadeniz'de Baskın....180
2.3. Kafkas Cephesi ve Sol Kanat'ta Çatışmaların Başlaması....183
2.3.1. Sol Kanat'ta Savaşın Başlaması....186
2.3.2. Yusuf Rıza Bey Müfrezesinin Batum Üzerine Harekâtı....189
2.3.3. Teşkilât-ı Mahsusa Gönüllülerinin Artvin Üzerine Harekâtı....217

Üçüncü Bölüm
Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ın Ortaya Çıkması ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın Yüklendiği Görev

3.1. Sarıkamış Harekâtı'nda Sol Kanat'a Verilen Görev....231
3.1.1. Teşkilât-ı Mahsusa Gönüllülerinin Silahları ve İaşesi....235
3.1.2. Stange Bey Müfrezesi'nin Teşkili ve Bölgeye Gönderilmesi....243
3.1.3. Yakup Cemil Müfrezesi'nin Teşkili ve Bölgeye Gönderilmesi....251
3.2. Ardahan Harekâtı....257
3.2.1. Ardahan'ın Alınması....263
3.2.2. Ardahan'dan Çekilme....269
3.2.3. Ardanuç Merkezli Yeni Savunma Hattı ve Ardanuç'tan Çekilme....277
3.3. Ardahan Harekâtı Esnasında Yusuf Rıza Bey Müfrezesinin Durumu....293
3.3.1. Stange Bey Müfrezesi'nin Borçka'dan Ayrılmasından Sonraki Gelişmeler....295
3.3.2. Rusların Cepheyi Takviyesi ve Yusuf Rıza Bey'in Âcil Takviye Talepleri....305
3.3.3. Borçka'nın Ruslar Tarafından İşgali....318

Dördüncü Bölüm
Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ın Çökmesi ve Yeniden Organize Edilmesi

4.1. Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ın Çöküşü 327
4.1.1.Hopa'nın Ruslar Tarafından İşgali....328
4.1.2. Stange Bey'in Sahil Bölgesine Geçerek Komutayı Alması ve Murgul'dan Çekilme..344
4.1.3.Arhavi'nin Ruslar Tarafından İşgali....357
4.2. Artvin Savunması....371
4.2.1. Artvin'in Ardanuç Yönünden Savunulması....376
4.2.2. Artvin'in Borçka Yönünden Savunulması....389
4.2.3. Artvin'den Çekilme....397
4.3. Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ın Yeniden Organizasyonu....402
4.3.1. Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı'nın Kurulması....403
4.3.2. Çoruh Müfrezesi'nin Kurulması....419
4.3.3. Türk Kuvvetlerinin Çekilmesinden Sonra Rus ve Ermenilerin Çoruh Havzasında Yaptığı Katliamlar....422

Sonuç....428
Kaynakça....433
Dizin....475
Ekler....495

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kafkas Yıllığına göre 1914 yılında Batum Bölgesinin Nüfusu.....65
Tablo 2: ATASE Arşivi BDH kataloğunda 1828, 003, 001-005a numarada bulunan belgeye göre, Yakup Cemil Bey Müfrezesi ile Aralık 1914'te Kafkas Cephesi'ne sevk edildikleri sâbit olanlar.....255
Tablo 3: Ardahan üzerine giderken 8. Alay ve Melo Hudut Taburu Kuvvetleri.....260
Tablo 4: Ardahan'a Giren 8. Alay ve Melo Hudut Taburu Kuvvetleri.....268
Tablo 5: Ardahan'dan Çekilen 8. Alay ve Melo Hudut Taburu'na Mensup Kuvvetler.....276
Tablo 6: 12-13 Mart 1915 Tarihinde Balıklı Tepeleri Savaşındaki Şehit ve Yaralılarımız (Seyyar Jandarmalar ve Teşkilât-ı Mahsusa Kuvvetleri Hariç).....367
Tablo 7: Sahil Müfrezesi Arhavi Deresi'nin Batı Yakasına Çekildiği Zamanki Kuvveti.....370
Tablo 8: Artvin Müdafaasında Bulunan Birliklerin 1 Mart 1915 Tarihindeki Durumu.....386
Tablo 9: 1 Nisan 1915 tarihinde Melo Hudut Taburu Kuvveti.....396
Tablo 10: Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1915-Mart Ayı Başındaki Sahil Cephesi Muharip Kuvvetleri.....409
Tablo 11: Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1915-Mart Ayı Ortasında Sahil Cephesi Kuvvetleri.....412
Tablo 12: 1915 - Mart Ayı Sonunda Sahil Cephesi Kuvvetleri. 413
Tablo 13: 28 Mart 1915 Tarihinde Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı'nın Sahil Müfrezesi Kuvvetleri 415

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Rusların 1903 yılında yayınladığı Kafkasya haritasına göre I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nin sol kanadına düşen alanda Osmanlı-Rus hududu ve hududun her iki yanında idarî bölünme 497
Harita 2: 1914 yılında yayınlanan Kafkas Yıllığına Göre Rusya'nın Batum ve Kars oblastlarında etnik yapıya göre nüfus oranları 498
Harita 3: I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi sol kanatta 13 Kasım 1914'te Teşkilât-ı Mahsusa'nın başlattığı harekât.....499
Harita 4: 8. Alay (Stange Bey) ve Yakup Cemil kuvvetlerinin bölgeye gelişi ve harekâtı.....500
Harita 5: Stange Bey Müfrezesi (8. Alay ve Teşkilât-ı Mahsusa) kuvvetlerinin Ardahan harekâtı.....501
Harita 6: Ardahan'dan çekilme.....502
Harita 7: Rusların Batum'dan ileri harekâtı 503
Harita 8: 27 Ocak 1915 Borçka'nın Ruslar tarafından işgali 504
Harita 9: 30 Ocak - 26 Şubat 1915, Hopa'nın Müdafaası.....505
Harita 10: 26 Şubat - 1 Mart 1915, Hopa'nın düşmesinden sonra Arhavi savunması.....506
Harita 11: 20 Ocak - 20 Mart 1915, Artvin'in Ardanuç yönünden savunulması.....507
Harita 12: 15 Şubat - 28 Mart 1915, Artvin'in Borçka yönünden savunulması 508
Harita 13: 27 Mart 1915, Artvin'den Çekilme.....509

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf-1: 31 Mayıs 1878 tarihinde Globe gazetesinde yer alan haber kupürü 510
Fotoğraf-2: 14 Haziran 1878 tarihinde Globe gazetesinde yer alan haber kupürü 511
Fotoğraf-3: 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Kafkasya'daki Osmanlı-Rus sınırı. 512
Fotoğraf-4: 3 Ağustos 1914 tarihinde ilan edilen seferberlik ile ilgili bir afiş. 513
Fotoğraf-5: Talat Paşa (1874-1921).....514
Fotoğraf-6: Enver Paşa (1881-1922) 514
Fotoğraf-7: İttihat ve Terakki'nin her biri bir bölüğe bedel ve her biri hakkında birkaç kitap yazılmış fedakârân bölüğü.....515
Fotoğraf-8: Ömer Naci Bey (1878-1916). 516
Fotoğraf-9: Ömer Naci ve Mustafa Kemal, iki yol arkadaşı. 517
Fotoğraf-10: Ömer Naci 518
Fotoğraf-11: Ömer Naci. 518
Fotoğraf-12: Enver Paşa'nın Harbiye Nezaretinde kurduğu özel büronun başında görev yapan Mardini-zâde Ömer Fevzi (Mardin) Bey (1878-1953). 519
Fotoğraf-13: Ömer Fevzi Bey'in İran'da askerî ateşe iken. 520
Fotoğraf-14: Dr. Bahattin Şakir Bey (1874-1922) 521
Fotoğraf-15: Teşkilât-ı Mahsusa'nın Merkez-i Umumî'sinden Dr. Nazım Bey (1872-1926)…522
Fotoğraf-16: Teşkîlât-ı Mahsusa Mekez-i Umumisi'nden Atıf (Bigalı Atıf) Kamçıl Bey. (1880-1947). 523
Fotoğraf-17: Teşkîlât-ı Mahsusa Merkez-i Umumîsi'nden ve Emniyet-i Umumiye Genel Müdürü (Hüseyin) Aziz (Akyürek) Bey (1882-1951).....523
Fotoğraf-18: Süleyman Askerî Bey (1884-1915).....524
Fotoğraf-19: Halil (Kut) Paşa.....525
Fotoğraf-20: Dr. Bahattin Şakir Bey(1874-1922). Kafkas Cephesinde Görev Yaparken 526
Fotoğraf-21: Filibeli Hilmi Bey (1885-1926) 527
Fotoğraf-22: Dr. Fuat Sabit Ağacık Bey'in (1887-1957) 528
Fotoğraf-23: Giritli Ruşeni ya da Hasan Ruşeni Barkın (1884-1953).....529
Fotoğraf-24: Hizmetleri çok ama kendi yok bir kahraman, Yusuf Rıza Bey. 530
Fotoğraf-25: Hopa ve Yusuf Rıza Bey'in almayı çok arzuladığı Batum. 531
Fotoğraf-26: Kara Kemal Bey (1875(?)-1926). 532
Fotoğraf-27: Hamal Ferit (Hamal) Bey (1877-1951) 533
Fotoğraf-28: Memduh Şevket Esendal (1884-1952). 533
Fotoğraf-29: Yenibahçeli Nâ'il Bey (? -1926) 534
Fotoğraf-30: Teğmen Hopalı Mamovi-zâde Ramiz (Benli) Bey. 535
Fotoğraf-31: Yarbay Stange Bey'in Ramiz Bey'e hediye ettiği ve halen Ramiz Bey'in oğlu Faruk Benli'nin evinin duvarında asılı olan tüfek. 536
Fotoğraf-32: Mamovi-zâde Rauf Bey.....536
Fotoğraf-33: Binbaşı Mamovi-zâde Rauf Bey 537
Fotoğraf-34: Rize Mebusu Mamovi-zâde Rauf (Benli) Bey.....538
Fotoğraf-35: Süvari Yüzbaşı Çürüksulu Kâmil (Tavgridze) Bey 539

Fotoğraf-36: Binbaşı Çürüksulu Mehmet Ziya Bey (1884-1953) 539
Fotoğraf-37: Yüzbaşı Çürüksulu Fuat Bey Batum'da yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. (1892-1970) 540
Fotoğraf-38: Fuat Çürüksulu Perşembe'deki evinin önünde eşi ve torunlarıyla.....540
Fotoğraf-39: Çürüksulu Fuat Bey'in Perşembe'de Merkez-Ağuşlu Camii yanındaki mezarı ...541
Fotoğraf-40: Çürüksulu Binbaşı Ziya Bey'in Perşembe'de Merkez Ağuşlu Camii yanındaki mezarı.....541
Fotoğraf-41: Çürüksulu Fuat Bey (ortada oturan) ve gönüllü müfrezesi. 542
Fotoğraf-42: Binbaşı Hafız Süleyman (Güveli) Bey 543
Fotoğraf- 43: Murgullu Edip Dinç Bey (Batum Mebusu) 544
Fotoğraf 44: Çoşkun-zâde İsmail Ağa (1863-1939). 545
Fotoğraf 45: Çoşkun-zâde İsmail Ağa'nın Artvin Çayağzı Mahallesi'nde Nikrola Mezarlığı bitişiğindeki mezarı. 546
Fotoğraf-46: Yahya Kahya.....546
Fotoğraf-47: Hafız İsmail Hakkı Paşa (1879 Manastır-15 Şubat 1915 Erzurum).. 547
Fotoğraf-48: Hafız Hakkı Paşa 3. Ordu Karargâhında. 548
Fotoğraf-49: Hakkı Hakkı Paşa Hasankale'de.....549
Fotoğraf-50: Teşkilât-ı Mahsusa'nın Erzurum Misyonu Başkanı Dr. Bahattin Şakir (solda) ve yardımcısı Filibeli Himi Bey Teşkilât-ı Mahsusa'nın Erzurum Misyonunda görev yaparken. 550
Fotoğraf-51: Teşkilât-ı Mahsusa süvari müfrezesi.....551
Fotoğraf-52: Harb-i Umumi'de Erzurum Cephesi'nde Teşkilât-ı Mahsusa'dan bir grup. 552
Fotoğraf-53: Kafkasya'daki Teşkilât-ı Mahsusa'dan bir grup.....553
Fotoğraf-54: Erzurum, Tafta (Gökçeyamaç) köyü (Şahap Paşa Kışlası) Tabyası'nda, Teşkilât-ı Mahsusa'dan bir grup.....554
Fotoğraf-55: Erzurum'un Ilıca Nahiyesi Ebulhindi Köyü'nden Kösebey-zâde Cafer (Erçikan) Bey. 554
Fotoğraf-56: Cafer Erçikan Bey'in İstanbul-Edirnekapı Şehitliği'nin mezarlık kısmındaki mezarı.....555
Fotoğraf-57: Kürt Kaskanlı Aşireti rüesasından ve Doğu Anadolu'nun kurtuluşunun öncü fedailerinden Hadikli Eyüp Paşa (Yüce).....556
Fotoğraf-58: Erzurum Valisi Tahsin (Uzer). 557
Fotoğraf-59: Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey (1868-1922).....557
Fotoğraf-60: Ruslardan alınan bir top Ruslara ateş açarken. 558
Fotoğraf-61: Kafkas Cephesi'nde kadınlarımız sırtlarında cephe-i harbe erzak taşıyor.....558
Fotoğraf-62: Çoruh mıntıkasındaki muhaberelerde alınan Rus esirlerinden bir takım. 559
Fotoğraf-63: Ardahan alınırken şehit olan Binbaşı Asım Bey 560
Fotoğraf-64: Tuğgeneral Halit Karsıalan (Deli Halit Paşa) 561
Fotoğraf-65: Muhtelif mahallerden gelip Dersaadet'te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından elbas ve teçhiz (giydirilmiş ve donanmış) olarak meydan-ı harbe sevk edilmiş olan gönüllü Teşkilât-ı Mahsusa kafilelerinden bir bölük.. 562
Fotoğraf-66: Kafkas cephesinde sahil mıntıkasında büyük şecaat ve fedakârlıklarla düşmana karşı koyan kıta'atımızdan (Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup) bir müfreze. 562
Fotoğraf-67: Lazistan Mebusu Süleyman Sûdi Bey.....563

Fotoğraf-68: Mehmet Şakir Kesebir Bey.....563
Fotoğraf-69: Erzurum Mebusu Seyfullah Bey.....563
Fotoğraf-70: Başkale, Çölemerik (Hakkari) Mutasarrıfı ve daha sonra Van Valisi olan Cevdet (Belbez) Bey.. 564
Fotoğraf-71: Canik Mutasarrıfı Süleyman Necmi (Selmen) Bey (1871-1943).....564
Fotoğraf-72: Mustafa Abdülhalik Renda (1881-1957).....564
Fotoğraf-73: Murgul. 565
Fotoğraf-74: Murgul Başköy. 565
Fotoğraf-75: Küre köyündeki küçük şehitlik.....566
Fotoğraf-76: Borçka İçkale Vadisi. 566
Fotoğraf-77: Çoruh Vadisi, Murgul Vadisi'nin girişi ve Borçka.....567
Fotoğraf-78: 1905 yılında Artvin.....567
Fotoğraf-79: İkdam gazetesinde Ardahan'ın fethi ile ilgili haberler. 568
Fotoğraf-80: Batum-Ardahan Şosesi.....568
Fotoğraf-81: Artvin Merkez Camii-1915. 569
Fotoğraf-82: Artvin-Köprübaşı. 569
Fotoğraf-83: Eski Ardanuç ve Gevherik Kalesi.....570
Fotoğraf-84: Eski Ardanuç'un kaleden görünüşü.....570
Fotoğraf-85: Ardanuç'un kuzey batısındaki Ferhatlı Kalesi ve ardında Akhizataşı mevkii. 571
Fotoğraf-86: Çoruh Vadisi'nde nizamî birliklerin zorlukla hareketi.....571
Fotoğraf-87: Sahara Dağları'nda şafak vakti.....572
Fotoğraf-88: Günümüzde Yavuz köyünden Sahara Geçidi'ne tırmanan yol. 572
Fotoğraf-89: Sahara Geçidi. 573
Fotoğraf-90: Sahara Geçidi'ni aşan eski yol ve Sahara Savaşlarının yapıldığı bölge. 573
Fotoğraf-91: Sahara Geçidi. 574
Fotoğraf-92: Sahara Savaşlarının yapıldığı Sahara Geçidi.....574
Fotoğraf-93: Şavşat-Yavuzköy. 575
Fotoğraf-94: Sahara Geçidi. 575
Fotoğraf-95: Sahara Geçidi'nde, eski yol. 576
Fotoğraf-96: Yalnızçam Dağları. 576
Fotoğraf-97: Kutul Hanları. 577
Fotoğraf-98: Batum-Ardahan şosesinin Yalnızçam Geçidi bölgesindeki kalıntıları. 577
Fotoğraf-99: Ardanuç'un Sakarya, Örtülü ve Bereket köyleri sırtlarının Aydın (Tanzot) köyünden görünüşü. 578
Fotoğraf-100: Ardanuç-Sakarya (Sagara) köyü.....578
Fotoğraf-101: Ardanuç-Sakarya köyü.. 579
Fotoğraf-102: Ardanuç-Sakarya köyü, Kömürün Sırtı ve Dalahet Yaylası. 579
Fotoğraf-103: Gümüşhane köyü. 580
Fotoğraf-104: Ardanuç, Ferhatlı-Ahizabaşı'ndan Berta Köprüsü'nün bulunduğu yerin görünüşü. 580
Fotoğraf-105: Ardanuç, Acıelma sırtları. 581
Fotoğraf-106: Ardanuç'a bağlı Sakarya-Örtülü-Bereket köyleri. 581
Fotoğraf-107: Artvin- Zeytinlik (Sirya) nahiyesinin baraj gölü altında kalmadan önceki hali.....582

Fotoğraf-108: Borçka-Muratlı-Güneşli köyünden Batum istikameti. 582
Fotoğraf-109: Borçka-Muratlı'nın (Maradit) Güneşli Tepe'den görünüşü. 583
Fotoğraf-110: Borçka-Aralık (Klaskor) Deresi Vadisi. 583
Fotoğraf-111: Borçka ve Aksu (Deviskel) Vadisi. 584
Fotoğraf-112: Civan köyünden Murgul'a doğru bakış. 585
Fotoğraf-113: Murgul Deresi'nin Çoruh Nehri'ne döküldüğü nokta. 586
Fotoğraf-114: Civan köyü sırtlarından Murgul Vadisi'nin görünüşü. 586
Fotoğraf-115: Esenkıyı (Abuısla) sırtları- Sultanselim Tepeleri ve Cankurtaran (Kuşnasti) sırtları hattının görünüşü. 587
Fotoğraf-116: Sultanselim Tepelerinin Esenkıyı (Abuısla) köyü sahilinden görünüşü. 588
Fotoğraf-117: Esenkıyı (Abuısla) ve Hopa'nın savunmasında kanlı çatışmaların yaşandığı tepeler. 588
Fotoğraf-118: Esenkıyı (Abuısla) sırtları ve sağda Sultanselim Tepeleri. 589
Fotoğraf-119: Hopa-Koyuncular (Zalona) köyü sırtları ve Sultanselim Tepeleri. 589
Fotoğraf-120: Teğmen Şahin Efendi ile birlikte 30 şehit verilen Sultanselim Tepeleri. 590
Fotoğraf-121: 1915 yılının Şubat ayı başında Binbaşı Hasan Vasfi Bey kumandasında Giresun Seyyar Jandarma Taburu ile takviye edilen Sultanselim Tepeleri. 590
Fotoğraf-122: Hopa-Eşmekaya köyünden Sultanselim Tepeleri, sağında Cankurtaran Geçidi. 591
Fotoğraf-123: Cankurtaran bölgesinden Hopa'nın görünüşü. 591
Fotoğraf-124: 6 Mart 1915 de Hopa'da, Rus gemilerinden çekilmiş bir fotoğraf. 592
Fotoğraf-125: Sultanselim Tepesi -Başoba-Yoldere (Zürpici) Vadisi ve İskaristi-Balıklı-Tagisti tepeleri. 592

Fotoğraf-126: Hopa-Başoba köyünden Arhavi savunmasının yapılmış olduğu İsgaristi Tagisti ve Balıklı tepelerinin görünüşü. 593
Fotoğraf-127: Cankurtaran Geçidi'nden Hopa'nın görünüşü. 593
Fotoğraf-128: Hopa Cankurtaran Geçidi'nden Arhavi savunmasının yapıldığı tepelerin görünümü. 594
Fotoğraf-129: Solda hafif karlı olan Balıklı Tepeleri. Arkada karlı kısım Kaçkarların doğu uzantısı. 594
Fotoğraf-130: Arhavi ve Arhavi Deresi. 595
Fotoğraf-131: Arhavi Deresi. Solda Konaklı (Kordelit) köyü. 595
Fotoğraf-132: Arhavi Deresi Vadisi.. 596
Fotoğraf-133: Derecik (Sidere), Ulukent (Plarket), Üçırmak köylerinin bulunduğu vadi. 596
Fotoğraf-134: Arhavi savunmasında kanlı savaşların cereyan ettiği Balıklı Tepeleri. 597
Fotoğraf-135: Binbaşı Hasan Vasfi Bey'in karargâh olarak kullanılmış olduğu Arhavi-Ulukent (Pilarget) köyündeki ev 597
Fotoğraf-136: Arhavi Deresi'nin batı yamaçları 598
Fotoğraf-137: Arhavi Deresi'nin batı yanında, sahil kısmını oluşturan tepeler. 598
Fotoğraf-138: Arhavi-Mashora köyü sırtlarındaki mevzilerimizin Rus donanması tarafından bombardımanı. 599
Fotoğraf-139: Artvin. 599
Fotoğraf-140: Artvin'in Kafkasör'den görünüşü.. 600

Fotoğraf-141: Artvin savunmasının yapıldığı Çoruh Vadisi. 601
Fotoğraf-142: Artvin-Hatila Vadisi'nin görünüşü. 602
Fotoğraf-143: Artvin-Fıstıklı köyü ve Sünbüllü köyü....603
Fotoğraf-144: Hopalı Mamovi-zâde Ali Rıza Bey 604
Fotoğraf-145: Ali Rıza Bey'in madalya ve nişanları. 605
Fotoğraf-146: Albay Ali Rıza Bey'in Bursa-Pınarbaşı Mezarlığı'ndaki mezarı. 606
Fotoğraf-147: Albay Mamovi-zâde Ali Rıza Bey'in Bursa-Pınarbaşı Mezarlığı'ndaki mezarının bugünkü durumu. 607
Fotoğraf-148: Çağlayan Deresi Vadisi. 608
Fotoğraf-149: Marsis Dağı ve solda Salikvan Geçidi. 609
Fotoğraf-150: Çamlık Yaylasından Salikvan Geçidi ve Marsis Dağı'nın görünüşü....610
Fotoğraf-151: Çamlık Yaylası....611
Fotoğraf-152: Çamlık Yaylası'ndaki şehit mezarları....612
Fotoğraf-153: Arhavi Yolüstü (Lome) köyü. 612
Fotoğraf-154: Zeytilik (Sirya) nahiyesinin bulunduğu alandan, Okumuşlar köyünün bulunduğu vadiye bakış....613
Fotoğraf-155: Demirkent (Erkinis), Bez köyü bölgesi. 614

Önsöz

I. Dünya Savaşı sonrası elimizde kalan topraklar üzerindeki Çanakkale ve Kafkas cepheleri, savaşın kaderi üzerinde yaptıkları etki bakımından oldukça dikkat çekicidir. Yüzbinlerce şehit verdiğimiz Çanakkale'de; İtilaf devletlerine ait müşterek donanmanın geçişi engellenerek, Rusya'nın müttefiklerinden yardım almasının önüne geçilmişti. Kafkas Cephesi'nde ise; savaşın başlangıcından itibaren yaşadığımız yenilgilere, insan ve toprak kayıplarına rağmen, Ruslar da çok büyük bir bedel ödedi ve kayıplar verdi. Bu kayıplar; Rusya'nın gücünün tükenmesinin, halkın yoksulluk ve umutsuzluk içine düşmesinin, savaş karşıtlığının artmasının ve nihayet Rus Çarlığı'nın çökmesinin ana nedenleri arasındadır. Rus İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun da tasfiyesi ile sonuçlandı.

I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde yaşananların üzerinden 100 yıl geçmesine rağmen, ülkemizde olayın objektif olarak değerlendirilemediğini söyleyebiliriz. Bunun en önemli sebeplerinden biri, çöken imparatorluğun ardından devam eden tartışmalar ve tartışmaların oluşturduğu algılardır. Bizim dışımızda birçok kişinin maddi ve manevi katkıları ile vücut bulan çalışmamız ise I. Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren sekiz aylık bir dönemde, Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ta yaşananlar çerçevesinde, döneme ışık tutma iddiasındadır.

Bu konuda çok değerli hocam Prof. Dr. Mahir Aydın'ın ikazları, yönlendirmeleri ve paylaşımları benim tarafımdan her zaman minnetle karşılanmıştır. Hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan'ın ve Prof. Dr. Ali Fuat Örenç'in Yakın Çağ Tarihçisi olarak yetişmemdeki emekleri; Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Prof. Dr. İshak Keskin, Doç. Dr. Fehmi Yılmaz'ın tezimi okuyarak yaptıkları eleştiriler ve katkıları olmasaydı eser bu halini alamazdı. Bu sebeple onlara müteşekkirim.

Giriş

I. Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı imparatorluklarının çöküşü ile sonuçlansa da savaşa giden süreçte; İtalyanların Trablusgarp'ı istilası, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda en belirgin hedef, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi idi.[1] Osmanlı devlet adamlarının savaş öncesinde İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'ya yaptıkları ittifak tekliflerinin reddedilmesinin gerçek sebebi de budur.[2]

Aradan 100 yıl geçmesine rağmen, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi hakkındaki değerlendirmeler, büyük ölçüde savaşın başlangıcında hezimetle sonuçlanan Sarıkamış Harekâtı ve bu harekât ile ilgili yayınlanmış hatıratların etkisi ile yapılmaktadır. Bu durum, o günkü tartışmaların günümüze taşınmasının ötesinde pek fayda sağlamamakta; günümüze yansıyan ve düşünce hayatımıza damgasını vuran bu tartışmalar, mütareke günlerinin atmosferini oluşturan kısır tartışmaların gölgesinde devam etmektedir. Oysa imparatorluk, son eşikten atlayamamış ve dağılmıştı; bu II. Viyana bozgunu ile başlayan ve tüm çabalara rağmen engellenemeyen bir sürecin doğal sonucu idi.

Süreci ortaya koyarak yaşanmışları açıklamak bir metottur. Fakat yaşanmışlar, doğal çevresi içinde ortaya konarak açıklanırsa, karşımıza daha net bir tablo çıkacaktır. Yaşanmışların doğal çevresi, sadece tarihî bir olgunun ortaya çıkması, gelişmesi, sonuçlanması süreci değildir. Etkilendiği ve etkilediği süreçleri, iç ve dış etkenlerle birlikte kapsayan bir çerçevedir. Bir tarihî olayın ele alınış şekli, konunun doğal çevresi içindeki bütünlüğünü içermiyorsa eksiktir.

Kafkas Cephesi ile ilgili tartışmaların kısır döngü içinde devam etmesinin en önemli sebebini; hem Türk, hem de yabancı arşivlerin birlikte kullanılmaması ile ortaya çıkan çalışmaların azlığı ve yetersizliği olarak belirtebiliriz.

---

[1] McMeekin, kitabının giriş bölümünde bunu şu şekilde açıklar: *"I. Dünya Savaşı çok rahatlıkla 'Osmanlı Veraset Savaşı' olarak adlandırılabilir."* Sean McMeekin, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2013, s. 23.

[2] Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972.

Birinci Bölüm

Kafkas Cephesi'nde Teşkilât-ı Mahsusa'nın Operasyon Alanı ve Ortam

1.1. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Bölgenin Coğrafî Durumu

Araştırma konumuzu oluşturan olaylar, Doğu Karadeniz Dağları'nın doğu uzantısında, yüz ölçümü yaklaşık 9.000 km^2 olan bir bölge içinde cereyan etmiştir. Günümüzde; Artvin ilinin Arhavi, Hopa, Kemalpaşa, Borçka, Murgul, Artvin Merkez, Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ilçeleri, Ardahan il merkezi, Erzurum ilinin Oltu, Olur ve Uzundere ilçelerinin bulunduğu bu bölge ülkemizin en engebeli bölgelerinden biridir. Çoruh'a ve Karadeniz'e dökülen irili ufaklı derelerin oluşturduğu dar ve derin vadilerle yarılmıştır.

Bölgede savaşan müfreze kumandanları, çeşitli vesilelerle yazdıkları metinlerde, arazi durumunun ve hava şartlarının müfrezelerin faaliyetlerini nasıl etkilediğine dair ifadelere yer vermişlerdir. Bölgeye bu açıdan baktığımız zaman, kıyıdan iç kesimlere gidildikçe, yüzey şekillerinin değişim göstermesi sebebiyle farklı iklim tiplerinin etkili olduğu görülür.

Bütün yıl boyunca yağışlı olan Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa bölgesi, hem araştırma alanımızın, hem de Türkiye'nin en çok yağış alan bölgesidir. Çoruh Vadisi'nin oluşturduğu oluk, nemli Karadeniz havasını iç kesimlere kadar taşır. Aşağı Çoruh Vadisi'nde Karadeniz'in nemli havası zaman zaman hissedilse de Orta Çoruh Vadisi'nde açık ve kuru hava daha fazla görülür. Çevre yükseltilerde ise denizden uzaklaşmaya ve artan yükseltiye bağlı olarak karasal iklim özellikleri hâkimdir. Karasal iklim ve yüksek dağ şartları, Ardahan ve Sarıkamış Harekâtı'nın bozgunla sonuçlanmasına sebebiyet vermiştir.

1.2. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Bölgede İdarî Durum

1.2.1. Savaş Öncesi Osmanlı-Rus Sınırı

Bölgedeki Osmanlı-Rus sınırı, 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı[58] ve savaş sonrası 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Yeşilköy (Ayastefanos) ve nihayetinde 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin anlaşmaları ile belirlenmişti.[59]

---

[58] Hicri 1293 yılında gerçekleştiği için bu savaş Osmanlı kaynaklarında ve halk arasında 93 savaşı olarak bilinmekte idi. Bkz. Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", *TDVİA,* C. IX, İstanbul 1994, s. 497-498.

[59] 24 Nisan 1877'de Rus ordusuna bağlı birliklerin hududu geçmesi ile başlayan savaşta; Kafkas Cephesinde, üç koldan taarruza geçen Ruslar, 26 Nisan'da Çıldır'ın merkezi olan Zurzuna'yı ele geçirdi ve Ardahan üzerine yürüdü. Kuzeydoğu Anadolu'da, Artvin-Batum, Kars, Erzurum, Ahıska ve Acara bölgesinden gelen yolların kavşağında olan Ardahan, 17 Mayıs 1877'de Ruslar tarafından işgal edildi. Bkz. Enver Konukçu, *Ardahan Tarihi*, Ankara, 1999, s. 139. Ardahan'ın düşmesi, Kars'ın savunmasını da tehlikeye sokmuştu. Fakat Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın elde ettiği başarılar, Rusların kısa sürede zafer kazanma umudunu suya düşürmüştü. Takviye alan Rus birlikleri, Ardahan'ın düşmesinden 6 ay sonra, 18 Kasım'da Kars'a girebildiler. (Kars'ın işgali ile ilgili bkz. W. E. D. Allen ve Paul Muradof, *Kafkas Harekâtı, 1828 – 1921 Türk – Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi,* Ankara, 1966, s. 188-195. Ayr. bkz., Şadi Sükan, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı,* C. II, Ankara, 1985. Ayr. bkz, Özden Çalhan, Alev Keskin, *1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı Zaman Dizini*, Ankara, 2004. Balkan Cephesinde Rus ilerleyişi İstanbul'un savunması açısından kritik bir hal aldığı için; 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi hükümleri gereğince kuşatma altında olan Erzurum, kışı geçirmeleri için Ruslara bırakılmıştı. Barış şartları ve Osmanlı-Rusya sınırı, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos/Yeşilköy ve 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin anlaşmaları ile kesinleşti. Ayastefanos Anlaşması'na göre; Osmanlı yönetimi savaş tazminatı olarak Rusya'ya 1.410.000.000 ruble vermeyi kabul etmişti. Bu tazminatın 1.100.000.000 rublelik kısmına karşılık, Rumeli'de bazı yerler ile Kuzeydoğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Oltu, Batum ve Bayezid sancakları Rusya'ya verilecekti. Kalan 310.000.000 rubleden, Rus tebaasının ve tesislerinin zararı olan 10.000.000 ruble istisna tutulacak ve 300.000.000 ruble nakit olarak

1.3. Kafkas Cephesi'nin Sol Kanadındaki Bölgede Askerî Durum

1.3.1. Osmanlı Devleti'nin Askerî Durumu

1.3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Seferberlik İlan Etmesi

Saraybosna suikastı üzerine, muhtemel gelişmeler konusunda beklenti içinde olan Osmanlı Harbiye Nezâreti, 24 Temmuz 1914 tarihinde bölgelerdeki ihtiyat askerlerinin celp edilerek dört haftalık talim görmelerini emretmişti. Bu uygulama ile piyade alaylarında dördüncü bölükler teşkil edilmesi ve bölüklerinin mevcudunun 130 kişiye tamamlanması hedeflenmekte[166] idiyse de gerçekte karargâhta tam bir tedirginlik hâkimdi.

Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a saldırması üzerine 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan ederken kendisine saldıran olmadığı taktirde silahlı tarafsızlığını muhafaza edeceğini açıklamıştı.

Genel seferberlik ile birlikte silah altında bulunan 1891, 1892, 1893 doğumlulara ilave olarak 1875-1890 tarihleri arasında doğanlar da silah altına çağrılmıştı. Uygulamada yaşı daha genç olanlar ile birliklerin hazarî kadroları, seferî duruma getirilirken nispeten yaşlı olanlar depo taburlarında teşkilâtlandırılmıştı. Halkın elindeki at, katır, eşek, öküz, manda, at ve kağnı arabası gibi nakliyatta kullanılabilecek hayvan ve vasıtalara da el konulmuştu.[167] Bu çerçevede seferberliğin ilanının ilk dört gününde, Trabzon Vilayeti'nde 18.807 asker, 310 nakliye hayvanı toplanmış ve kaydedilerek cihet-i askeriyeye teslim edilmişti.[168]

---

[166] Bâkî (Vandemir), *Büyük Harpte Kafkas Cephesi C. 1*, İstanbul, 1933, s. 35.

[167] Bâkî, *age*, s. 39.

[168] BOA, DH, ŞFR, 436/32

İkinci Bölüm

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu, Organizasyonu ve Savaşa Girmesi

2.1. Teşkilât-ı Mahsusa ve Kafkasya Misyonu

2 Ağustos 1914 günü İstanbul'daki Alman Elçiliğinde, Almanlarla gizli bir ittifak imzalanmış, ardından seferberlik ilan edilmiş, aynı günün akşamı, İttihat ve Terakkî Partisi Merkez-i Umumîsinde yapılan bir toplantıda, özel ve gizli bir teşkilât kurulmasına karar verilmişti.[1] Genelkurmay İstihbarat Dairesi'nde Müdür Yardımcısı olan Binbaşı Kâzım (Karabekir) teşkilâtın kuruluşunu şu sözlerle anlatır: *"Seferberliğin ilan ve Millet Meclisi'nin tatil edildiği gün, Merkez-i Umumîde Enver ile Talat'ın arzu ve muvaffakıyetleriyle bir içtima yapılarak, ordularımızın düşman memleketlerindeki hareketlerini kolaylaştırmak için teşkilâta başlamaya karar verdiler. Bu teşkilâtın adına da 'Teşkilât-ı Mahsusa' dediler."* Teşkilât-ı Mahsusa'nın çalışma ve organizasyonu hakkında birçok şey söylenip yazılmasına rağmen,[2] bu teşkilâtın kuruluş tarihi, amacı,

---

[1] Kâzım Karabekir, *I. Dünya Savaşı Anıları, Cihan Harbine Neden Girdik? Cihan Harbine Nasıl Girdik? Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik: Irak Cephesi Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 144. Bu konuyu Mütareke döneminde İttihat Terakkî, Dîvân-ı Harb-i Örfî'de yargılandığı zaman, savunma avukatı olan Arif Cemil de şu sözlerle teyit eder: *"Seferberliğin ilan edildiği günün gecesi İttihat Terakkî Cemiyeti Merkez-i Umumîde mühim bir içtima akt etmiş ve bunda, en yakın bir atide tatbik edilmek üzere, gayet şumûllü bir karar verildi. Bu karar, ister umumi harbe iştirak edelim, ister etmeyelim, ordularımızın ilerde düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilât-ı Mahsusa vücuda getirilmesini istihdaf ediyordu (hedef alıyordu)."* Bkz. Arif Cemil, *age*, s. 9.

[2] Philip Hendrick Stoddard, *The Ottoman Government and Arabs, 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilât-ı Mahsusa*, Princeton University Doktora Tezi, New Jersey, 1963 (Türkçe çev.: P. H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa*, Çev. Tansel Demirel, İstanbul, 1993); Cemal Kutay, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi*, İstanbul, 1962; Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Mit'e*, İstanbul, 1999; Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusuluk Örgütleri*, İstanbul, 1979; Ergün Hiçyılmaz, *Yemin Billah Önce Vatan Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul, 2014; Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete*, İstanbul, 2001; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, 3. Bs, Yaz. Samih Nafiz Tansu, İstanbul, 1969; Polat Safi, *The Ottoman Special Organization-Teşkilât-ı Mahsusa: An Inquiry Into Its Operational and Administrative Characteristics*, Bilkent Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, 2012; Polat Safi, *The Ottoman Special Organization-Teşkilât-ı Mahsusa: A Historical Assessment With Particular Reference to Its Operations Against British Occupied Egypt (1914-1916)*, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara,

2.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve Kafkas Cephesi'nde Savaşın Başlaması

2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtının 28 Haziran 1914'te Saray-Bosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi, patlamaya hazır bombanın pimini çekmişti. 28 Temmuz 1914'te Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etmiş ve her iki tarafın müttefikleri çok kısa bir sürede birbiri ardından savaşa dahil olmuştu. Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifleri İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya tarafından reddedilmişti. Almanya savaşa girdiği gün, Kayzer'in emriyle Osmanlı ile ittifaka razı olmuştu.[278]

Almanlar, Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesini istiyor, Osmanlı ise hazırlıklarını tamamlayabilmek için zaman kazanmaya çalışıyordu. Almanların Akdeniz donanmasına ait iki gemi, Kuzey Afrika sahillerindeki bazı Fransız limanlarını bombaladıktan sonra Doğu Akdeniz'e yönelmiş, Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelmişti. İngiliz ve Fransızların baskılarını önlemek için Osmanlı Devleti bu gemileri satın aldığını açıklayarak gemilere Yavuz ve Midilli adını verdi. Yavuz'un Kumandanı Amiral Souchon da, İngiliz Amiral Limpus'un yerine Osmanlı Donanması Kumandanlığına atandı.

Osmanlı Devleti, savaşın başlamasından sonra 2 Ağustos'ta gizli bir anlaşma ile Almanya'yla ittifak yaptı. Sadrazam Sait Halim Paşa'nın yalısında imzalanan gizli anlaşmadan sonra, seferberlikle birlikte silahlı tarafsızlık da ilan edilmişti. Sait Halim Paşa, 2 Ağustos 1914 tarihinde başlayan bu süreci Osmanlı'nın toparlanması için bir fırsat olarak görüyordu. Ağustos ayı içinde, üç ayrı Alman askerî heyeti tarafından modernize edilen Osmanlı ordusunun

---

[278] Ali Kaşıyuğun, "Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na Girmeden Önceki İttifak Arayışları", *History Studies,* C.I, S.1, 2009, s. 318-341.

2.3. Kafkas Cephesi ve Sol Kanat'ta Çatışmaların Başlaması

29 Ekim 1914'te Osmanlı Donanması'na ait gemilerin Karadeniz'de Rus limanlarını bombalamasıyla Osmanlı Devleti de savaşa dahil olmuştu.[301] Muharebeyi Osmanlı toprakları üzerinde yapmayı planlayan Rus ordusu, önemli geçitleri almak üzere, 1 Kasım 1914 tarihinde sınırı örten birliklerimize yüklendi ve Beyazıt-Çilligöl Gediği, Musun-Zorgediği, Eleşkirt-Başköy, Pasin-Karakilise-Başköy, Sarıkamış-Kötek, Oltu-Narman, Oltu-Kaleboğazı noktalarından sınırı geçtiler.[302]

Barış zamanında Osmanlı Ordusu'ndan oldukça üstün görünen Rusların, Kafkas Ordusu'nun ne kadarını batı cephesine sevk ettiği tam olarak bilinmiyordu. Bu durumda Türk tarafı, savunmayı Erzurum Müstahkem Mevkii önünde yapmayı planlamış[303] ve ana kuvvetlerini bu şekilde konuşlandırmıştı. Çatışmaların başlaması ile birliklerden gelen raporlar, Rusların gücü ve kuvvetlerin toplandıkları mıntıkalar hakkında daha net bir fikir vermişti. Durumu karargâhta izleyen III. Ordu kumandanı, gelen raporlarla netleşen duruma göre, Ruslarla muharebeyi Erzurum'un doğusunda yapmaya karar verdi ve gönderdiği ordu emirleri ile birliklerini yeniden konuşlandırdı. Bu durumda Erzurum'un batısında bulunan müstahkem mevki kuvvetleri de Erzurum'un doğusuna ve kuzeyine geçirilmişti.[304]

Kafkas Cephesi'nde harbin ilk haftasında cereyan eden çatışmalar daha çok taarruz eden Rus kuvvetleri ile Osmanlı ileri kıtaları, süvarileri ve hudut tabur-

---

[301] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara, 1970, s. 242.

[302] Bâkî (Vandemir), *Büyük Harpte Kafkas Cephesi, 2. C. Harp Başlangıcından Sarıkamış'a (Hariç) Kadar,* İstanbul, 1933. s,11.

[303] Bâkî, *age*, s. 9-10.

[304] Altınbilek-Kır, *age*, s.106

Üçüncü Bölüm

Kafkas Cephesi'nde Sol Kanat'ın Ortaya Çikmasi ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın Yüklendiği Görev

3.1. Sarıkamış Harekâtı'nda Sol Kanat'a Verilen Görev

III. Ordu'nun iaşesinin sağlanması işi ile Erzurum Valisi Tahsin Bey görevlendirilmişti. Tahsin Bey, ordunun durumunu yakından görmek üzere III. Ordu Kumandanı ile birlikte Köprüköy ve havalisini dolaşmaya çıkmıştı. Gördüklerini 16 Kasım'da bir rapor halinde Dahiliye Nezâreti'ne sunarken çok önemli tespitlerde de bulunuyordu. İlk çarpışmalarda Ruslar, bir üstünlük sağlayamadığı gibi beş makinalı tüfek ve birçok silah ve cephaneyi bırakarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Tahsin Bey, Galip Paşa[1] ile görüştüğünü ve Galip Paşa'nın ilk çatışmalardan Rus ve Türk ordularının durumunu mukayese ederek artık ordumuz muzafferdir dediğini bildirmektedir. Tahsin Bey'in bildirdiği bir diğer önemli husus ise, bölgedeki tüm Ermenilerin savaş öncesinde köylerini boşaltarak Rusya tarafına geçtikleri, fakat Rusların bunlara iç taraflara gitme izni vermediği için arada perişan kalmış olduklarıdır.[2]

Bu arada yaralı askerlerin durumları da perişan idi. Bunun nedenleri sıhhî malzemenin azlığı ve doktor yokluğu olarak sıralanmakta, Hilal-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye gibi kuruluşların devreye sokulması istenmektedir.[3]

Bahattin Şakir Bey, 25 Kasım'da Talat Bey'e gönderdiği raporda; ordunun Erzurum'a çekilme kararının doğru olmadığını, bu hususu gizlice Vali Tahsin Bey'e kendisinin bildirdiğini, eğer bu karar uygulanırsa ordunun aç kalacağını, askerin firar edeceğini, Erzurumluların savaşı bırakıp çekilen orduya ateş edeceğini bildirmişti. Kararın, ağırlıklı nedenini topçu cephanesinin azlığı teşkil ettiği için, bu durumdan Başkumandanlık Vekâleti'nin haberdar edilmesi

---

1 Galip Pasinler, 1868 yılında Trabzon'da doğdu. 1888 yılında Harp Okulu'ndan teğmen olarak mezun oldu. 1903'te Yanya Jandarma Alay Kumandanlığı, Ocak 1914'te 11. Kolordu Kumandanlığına atandı. İstiklâl Savaşı'na katılmıştır. 1931 yılında emekli oldu.

2 BOA, DH, ŞFR, 448/75

3 BOA, DH, ŞFR, 449/105.

3.2. Ardahan Harekâtı

Her ne kadar Rıza Bey'e ve bölgedeki yetkililere, Batum üzerine harekât yapan Sahil Müfrezesini takviye için gönderildiği bildirilmişse de, Stange Bey komutasındaki 8. Alay ve Yakup Cemil Müfrezesi, İstanbul'da planlanan Sarıkamış Kuşatma Harekâtı kapsamında bölgeye gelmişti. Görevleri, Artvin Bölgesi'ndeki kuvvetlerle beraber Ardahan üzerine yürümek ve Sarıkamış sonrası çekileceği düşünülen Rus kuvvetlerini kuşatmak idi.

Borçka'dan ayrılan 8. Alay kuvvetleri, Batum-Artvin şosesini takip ederek 21 Aralık akşamı Artvin'e ulaştığı zaman Alay'ın 1. Taburu Artvin Köprüsü (Köprübaşı) yanındaki han ve evlerde, bir kısmı ise Rusların süvari kışlalarında konaklamıştı. Batum-Artvin şosesi Çoruh'un sağ yanından ilerlediği için Alay'ın ağırlıkları şose üzerinde ve Artvin'in karşısına düşen Seyitler köyü ve Subaşı (Sotibar) Mahallesi ile ve onun güneyine düşen Salkımlı (Tolgom)'da[83] bırakılmıştı. Bozuk yollarda yürüyüş askerin ayağındaki ayakkabıları parçalamıştı.

III. Ordu Kumandanlığı, 21 Aralık'ta Çoruh havzasındaki Dr. Bahattin Şakir ve Yakup Cemil müfrezeleri ile Artvin'de olan Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey komutasındaki Melo Hudut Taburu'nu, Alman Binbaşı Stange Bey'in komutasında birleştirmişti.[84] Stange Bey, Artvin'e vardığı zaman, Melo Hudut Taburu Artvin'de, Bahattin Şakir Bey ve Teşkilât-ı Mahsusa gönüllüleri Ardanuç'ta ve Teşkilât-ı Mahsusa gönüllülerinden oluşan kuvvetler Ardanuç-Şavşat-Ardahan arasındaki dağlık bölgede idi.

Yakup Cemil komutasındaki İstanbul gönüllüleri Şavşat'a ulaştığında büyük bir sevinçle karşılandılar. Burada iki gün kalarak çevreden katılan gönüllülerle birleşip Karaköy'e (Şavket) geçtiler. Gönüllüler daha önce Sahara Ge-

---

[83] Hatice Yalçın'ın tezinde bu isimler Osmanlıca yazılışları ile beraber Süt ve Dulgun köyleri olarak okunmuş. Bkz. *Agt*, s. 59.

[84] Altınbilek-Kır, *age*, s. 603.

Dizin

2. Türkistan Kolordusu; 93, 104, 185
5. Hudut Bölgesi; 221, 223
6. Hudut Bölgesi; 221
8. Alay; 23, 24, 164, 214, 243, 244, 245, 248, 250, 251, 257, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 272, 275, 276, 281, 282, 285, 287, 289, 291, 296, 311, 313, 317, 320, 328, 330, 334, 337, 342, 344, 354, 355, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 368, 369, 374, 376, 377, 381, 382, 383, 386, 389, 398, 409, 411, 412, 429
9. Kolordu; 75, 76, 82, 133, 142, 184, 188, 222, 234, 270, 278
10. Kolordu; 74, 82, 138, 182, 185, 233, 250, 258, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 278, 290, 291, 294, 399, 400, 423
11. Kolordu; 137, 231, 258
19.Türkistan Alayı; 246, 361
93 Savaşı; 165
1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı; 31, 52, 58
Abasiyef (General); 94
Abaza Karyesi; 89
Abbas Bey; 159
Abdülgaffar; 133
Acara; 38, 48, 51, 58, 59, 63, 66, 67, 68, 89, 91, 136, 167, 169, 174, 189, 199, 202, 205, 206, 207, 210, 211, 216, 217, 238, 247, 251, 293, 295, 298, 300, 301, 303, 314, 316, 352, 408, 424
Acara Çayı; 38, 63, 66, 89, 205, 247
Acara-i süfla (Aşağı Acara); 68
Acara-i ulya (Yukarı Acara); 51
Acaristan; 29, 38, 40, 61, 67, 69, 90, 174, 205, 206, 211, 252, 408
Achariskal; 247
Acıelma Tepesi; 290, 377, 387
Acıgöl Tepesi; 49
Adagül; 63, 66, 348, 374, 389
Adagül Köyü; 389
Adapazarı; 150, 163, 412
Adil Bey Taburu; 409, 411, 412
Adil Özder; 26, 42, 70, 130, 151, 152, 224, 421, 425
Afganistan; 119, 122, 267
Afyon Baba Tepesi; 361, 364, 365, 369, 407, 416
Agarabaşı; 49
Ağa Bey; 130
Ağara Yaylası; 49
Ağdağlı Hümüğlu Aslan; 135
Ağmarti Köyü; 422
Ağrı; 76, 102, 143, 218
Ağveren; 104
Ağzıpek (Cincorop) Köyü; 264
Ahaldaba Mahallesi; 389
Ahıska; 26, 29, 48, 56, 68, 120, 254, 259, 281
Ahmet (Hacişahin-zâde); 30, 91, 151
Ahmet Avni Paşa; 411
Ahmet Fevzi Paşa; 75, 222
Ahmet Tetik; 27, 91, 92, 110, 439
Ahmet Tevfik Bey; 251, 261, 354, 418
Akantaş (Bucur) Köyü; 346, 353
Akarsu Köyü; 260
Akbaş Cephaneliği; 236
Akçaabat; 151, 154, 159, 160, 211, 328
Akçakale; 142, 143
Akdağ; 76, 79, 220, 221
Akdeniz; 97, 175
Akhizataşı; 380, 381, 382, 384
Aksu (Azort); 46
Aksu (Deviskel) Deresi; 40, 66
Akşar; 278
Alagöz Köyü; 269
Alanlar; 67
Alatarla (Hovak) Köyü; 78
Alfonse de Rotschild; 61, 62
Alfred Nobel; 61, 62
Ali Pehlivan; 140
Ali Rıza Bey (Kurmay Yüzbaşı Mamovi-zâde); 27, 28, 30, 49, 76, 113, 404, 405, 413, 414, 416, 418
Allahuekber Dağları; 270
Alman; 25, 29, 43, 74, 75, 89, 90, 91, 92, 109, 122, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 194, 195, 196, 197, 216, 233, 235, 237, 239, 240, 243, 257, 263, 275, 289, 309, 318, 319, 332, 350, 351, 397, 418, 430, 432

Almanlar; 169, 170, 172, 173, 175, 176, 237
Almanya; 21, 168, 169, 170, 171, 175, 176, 177, 178, 179, 211, 253, 309, 404, 428
Amerika; 96, 99, 101
Anadolu; 42, 48, 49, 57, 84, 85, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 117, 119, 150, 180, 182, 251, 254, 299, 307, 412, 423
Anapa; 164
Ankara; 21, 22, 25, 28, 31, 41, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 53, 56, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 75, 76, 80, 81, 82, 87, 91, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 109, 111, 112, 114, 118, 119, 120, 121, 123, 127, 134, 137, 138, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 158, 163, 166, 180, 181, 183, 197, 222, 223, 224, 225, 233, 243, 252, 253, 254, 270, 309, 334, 348, 404, 421, 423, 425, 432
Aralık (Klaskor) Deresi; 40
Aralık Köyü; 40, 320, 321, 322
Arap; 66
Ardahan; 22, 23, 26, 35, 36, 40, 45, 48, 49, 52, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 114, 117, 120, 121, 129, 134, 135, 139, 140, 147, 174, 205, 206, 210, 213, 225, 226, 227, 228, 241, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 289, 291, 293, 294, 296, 299, 300, 302, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 337, 345, 346, 349, 359, 371, 372, 373, 376, 377, 378, 383, 391, 397, 398, 402, 419, 423, 425, 426, 427, 430, 432
Ardahan Oblastı; 57, 62
Ardanuç; 35, 41, 42, 45, 52, 57, 59, 63, 66, 67, 69, 70, 89, 90, 120, 206, 209, 224, 225, 226, 227, 228, 247, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 268, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 316, 318, 327, 347, 348, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 387, 389, 395, 397, 398, 419, 423, 425, 427
Ardanuçlu Recep Efendi; 372, 388
Ardeşen; 160
Ardos; 79
Arganet; 400
Arhavi; 23, 24, 30, 35, 36, 37, 39, 45, 50, 52, 76, 77, 78, 80, 82, 149, 151, 153, 157, 159, 160, 161, 162, 165, 172, 173, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 203, 206, 207, 242, 245, 246, 252, 302, 312, 319, 324, 328, 331, 332, 333, 337, 341, 343, 344, 345, 348, 353, 355, 356, 357, 359, 362, 365, 368, 369, 370, 385, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 413, 416, 417, 418, 421
Arhavi Deresi; 23, 45, 359, 368, 369, 370, 406, 409, 410, 416, 418, 421
Arif Cemil; 28, 29, 30, 39, 109, 110, 117, 119, 121, 125, 129, 131, 135, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 168, 170, 171, 172, 190, 193, 197, 202, 203, 204, 207, 208, 211, 227, 244, 249, 251, 253, 256, 266, 271, 274, 275, 276, 296, 303, 320, 321, 322, 345, 352, 355, 356, 365, 375, 386, 406
Arinkarlı Adil; 135
Arsiyan; 41, 66, 277, 279, 281, 372
Arslandere Köyü; 417
Arslan Güreşen (Pehlivan); 373, 385
Artvin; 22, 23, 26, 29, 31, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 52, 53, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 88, 90, 104, 117, 120, 125, 126, 129, 139, 141, 142, 151, 152, 153, 157, 189, 196, 197, 203, 204, 209, 215, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 232, 234, 247, 248, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 264, 268, 273, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 299, 313, 316, 318, 320, 321, 323, 324, 327, 328, 332, 333, 334, 336, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 353, 354, 355, 356, 362, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 406, 408, 417, 419, 424, 425
Arütinov; 99
Asım Bey; 253, 266, 267
Asker Bey; 130
Aslan; 20, 46, 133, 138, 143, 251, 253

Aşağı Maden; 76, 186, 425
Aşıklar (Şavgular) Köyü; 261
ATASE; 10, 20, 22, 24, 27, 113, 114, 115, 121, 124, 125, 126, 128, 136, 137, 139, 140, 143, 145, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 158, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 208, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 237, 238, 239, 240, 241, 255, 264, 265, 266, 269, 286, 287, 288, 290, 291, 298, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 320, 321, 323, 324, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 337, 338, 346, 348, 350, 357, 361, 364, 372, 374, 375, 377, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 405, 406, 414, 421, 424, 426, 427
ATASE Arşivi; 115, 255
Atıf (Kamçıl); 26, 111, 114, 127, 191
Atina (Pazar); 52, 58, 330, 363
Atrak (Kuman/Kıpçak Hakanı); 67
Atranik Ozanyan; 95
Avcılar (Arkim); 377, 379
Avcılar (Avana); 391
Avcılar Köyü; 290, 381, 382
Avusturya; 21, 73, 87, 174, 175, 176, 178, 179, 234, 237, 238, 239, 240, 298, 299, 301, 309, 314, 317, 335
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; 73, 87, 175, 178
Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması; 48, 60, 62, 68
Aydın (Danzot) Köyü; 282
Aydın (Tanzot) Köyü; 291, 377
Aynalıkaleli Hacı Ali; 135
Aynalıkaleli Hüseyin; 135
Ayvasıl; 184, 219
Azap; 184, 219, 232, 294
Azaplı Ahmet; 135
Azaplı Nazım; 135
Azerbaycan; 63, 94, 102, 103, 105, 133, 134, 144
Azure Mahallesi; 346
Bab-ı Âlî; 127
Badiciyanlı Ali; 135
Bafra; 303
Bahattin Şakir Bey; 117
Bahçecik; 427
Bahriye Nezâreti; 176, 181
Bakırköy (Kuvarsan) Köyü; 72
Bakırköy (Kuvarsan Deresi); 41
Bakü; 61, 62, 93, 120, 134, 145, 200, 427
Balalan (Arcivan) Köyü; 41, 51
Balıklı (İsgaristi) Dağları; 36
Balıklı Tepesi; 248, 336, 355, 358, 406
Balkan Harbi; 80, 114, 126, 151, 160, 254
Balkanlar; 96, 114, 120, 151, 163, 218
Baratof (General); 105
Başbakanlık Osmanlı Arşivi; 10, 20, 24, 86, 115
Başbuğ Sevinç; 67
Başhan; 259, 260
Başkale; 96, 103
Başkaya (Salikvan) Boynu; 44
Başköy; 39, 50, 130, 183, 194, 332, 337, 339, 340, 355
Batum Oblastı; 58, 56, 62, 64, 70, 71, 72
Batum Sancağı; 51, 52, 58
Bayburt; 38, 44, 53, 64, 75, 78, 81, 82, 83, 85, 125, 149, 153, 156, 185, 254, 372, 378
Bayburt Jandarma Tabur; 78
Behçet Reis; 162
Behramoğlu Sabri; 135
Bekir; 130, 162, 224, 266, 373, 390, 399, 421
Bekir Bey; 130, 373
Bekri; 103
Beldeçur; 189
Berdinga (Tüfek); 241
Bereket (Klarcet) Köyü; 378
Bereketli (Harhan) Köyü; 225
Berkhman (General); 94
Berk muhribi; 181
Berlin Antlaşması; 48, 49, 56, 57, 60, 69, 70, 123
Berlin Konferansı; 60
Berlin Kongresi; 63, 95, 99, 431
Berta Köprüsü; 42, 63, 282, 284, 377, 380, 382, 387
Beşağıl (Satibe) Köyü ; 41, 372, 392, 408

Beşağıl (Satibe) Köyü; 408
Beyazıt (Vadi); 49
Bigalı Atıf (Atıf Kamçıl) Bey; 13, 112
Bilal Şimşir; 28
Binbaşı Ali Fethi Bey; 262, 263, 264, 265, 291
Binbaşı Hafız Süleyman Bey; 25, 151, 191, 195, 196, 202, 203, 204, 207, 208, 210, 244, 296, 347, 348, 353, 356, 358, 361, 362, 363, 365, 368, 410
Binbaşı Hasan Tahsin Bey; 274
Binbaşı Hasan Vasfi Bey; 337, 339, 341, 342, 357, 369, 415, 416
Binbaşı Kâzım Bey; 109, 336
Binbaşı Ragıp Bey; 133, 136
Binbaşı Rüştü Efendi; 79
Binbaşı Sıtkı Efendi; 78
Binbaşı Tevfik Bey; 160, 204, 265, 267, 290, 366, 367
Bitlis; 87, 96, 103, 123, 158, 189, 223
Bizans; 41, 66, 68
Boğazören; 425
Borçka; 35, 36, 39, 40, 41, 50, 63, 64, 65, 66, 89, 90, 122, 149, 154, 155, 164, 169, 173, 179, 191, 193, 195, 196, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 223, 226, 227, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 257, 262, 279, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 352, 353, 354, 357, 364, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 383, 384, 389, 391, 392, 393, 397, 398, 402, 403, 404, 408, 423
Borçka-Çifte Köprü; 50
Boylu (Nakırev) Dağı; 186
Boyuncuk (Parih); 50, 190, 193, 194, 343, 353, 355, 363, 365, 368, 389, 404, 406, 407, 408, 416
Branobel (Petrol firması); 62
Bucak Mahallesi; 331, 338, 342
Bulgar; 95, 102, 120, 159
Bulgaristan; 101, 151, 159, 176, 178
Bursa; 27, 30, 236, 404
Bursa Seyyar Jandarma Taburu; 236
Büyük Halim Bey (Hacişahin-zâde); 30
Camadanlar (Aşiret); 142
Camili (Maçahel); 38, 40, 204, 205, 207, 210, 216, 247, 248, 470
Canbolat Bey; 334
Canik Sancağı; 51, 242, 303
Cankurtaran; 37, 203, 357
Cavit Bey (Maliye Nazırı); 147, 155
Celâl Efendi; 250
Celaliler (Aşiret); 142
Cemal Azmi Bey (Trabzon Valisi); 88, 90, 117, 123, 148, 151, 152, 155, 158, 159, 164, 165, 184, 191, 196, 209, 212, 219, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 286, 287, 300, 304, 307, 312, 314, 315, 317, 318, 321, 324, 329, 330, 331, 332, 333, 350, 351, 352, 403
Cemal Bey; 125, 157, 180, 298, 307, 332
Cemal Paşa; 74, 176, 182
Cenan Hanım; 117, 227
Cevat Bey (Of Kaymakamı); 123
Cevdet Bey; 96, 218, 243
Cihangiroğlu İbrahim; 121, 131
Ciha (Tepesi); 361, 365, 369
Cilcim; 401
Civan Köyü; 340, 346, 354
Codoroğlu Hamit; 135
Colakir; 425
Culfa; 103
Cündi Ağa; 143
Çadır Dağı; 41, 42
Çağlayan (Hostapor) Köyü; 426
Çakıroğlu Ahmet Ağa; 414
Çako Sırtı; 70
Çamlıbel (Ardos) Köyü; 79, 186, 188
Çamlıhemşin; 84
Çamlı (Terpenk); 427
Çamlık (Peronit) Köyü 206
Çanakkale; 19, 74, 80, 82, 87, 112, 154, 175, 184, 197, 235, 236
Çarşamba; 162, 233, 303
Çatak; 50, 420
Çataksu (Tavuskert); 45, 46, 130, 226, 421, 425
Çatak Yaylası; 417

Çatalelma (Nüsünk) Köyü; 427
Çatalsu; 186, 423
Çavuşlu (Hopa); 37, 50, 297, 323, 332, 336, 337, 357
Çavuşlu (Gataphiya) Köyü; 323
Çayağzı (Korzul) Köyü; 14, 26
Çengelli (Havdos) Köyü; 427
Çernozubof (General); 94
Çıldır Sancağı; 57
Çıralı; 285
Çifteköprü; 40, 193, 195, 248, 250, 303, 306, 311, 322, 324, 339, 341, 342, 352, 357, 369
Çimenli (Kordet) Köyü; 355
Çoruh Havzası; 38, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 76, 77, 197, 223, 442, 448, 449, 460, 466, 473
Çoruh Müfrezesi; 385, 401, 417, 419, 421, 422, 427
Çoruh Nehri; 38, 40, 41, 43, 44, 47, 50, 63, 66, 67, 70, 78, 179, 204, 221, 224, 247, 248, 295, 302, 389, 419, 421, 423, 425
Çoruh Vadisi; 35, 38, 41, 43, 47, 70, 78, 88, 89, 122, 187, 217, 220, 222, 224, 306, 318, 327, 348, 373, 385, 389, 400, 401, 419
Çoruh Vilayeti; 44
Çoşkun-zâde İsmail Ağa; 26, 129, 151, 152
Çürüksu (Kobuleti); 58, 210
Çürüksulu; 20, 31, 128, 165, 210, 211, 246, 352, 407, 414
Çürüksulu Ahmet Paşa; 128
Çürüksulu Ali Paşa; 31, 165, 210, 211, 352
Çürüksü; 30, 302
Dadaş Bekir (Binbaşı); 133, 136
Dağeteği (Vaşkan); 421
Dağıstan; 134, 136, 143, 200, 246, 306, 327, 329
Dağıstanlı; 144
Dahiliye Nezâreti; 51, 86, 88, 89, 113, 115, 123, 127, 148, 149, 155, 159, 160, 201, 226, 231, 303, 334
Dalakhet Dağı; 379
Dalakhet Müfrezesi; 388
Dalyan İbrahim; 135
Damlakürün; 44, 400
Damlasu (Sasader) Köyü; 268
Darıca (Tivasor) Köyü; 78
David Ağmaşenebeli; 67
Dede Bey; 69, 130
Deli Halit Paşa; 142, 253, 254
Deliklitaş; 400
Demir Ali Bey (Binbaşı); 143
Demirciler (Ekrek) Köyü; 46
Demirciler Köyü; 346, 353
Demirkent (Erkinis) Nahiyesi; 292, 373, 388, 401, 419, 421, 422, 425, 426
Derinköy (Hacergivit) Köyü; 379
Dersim; 81, 254
Derviş Ağa; 130
Derviş Paşa; 59, 61, 71
Dikiciler (Murkivet) Mahallesi; 323
Dimitri (1125-1156); 67
Dimitry A. Milutin (Rusya Savaş Bakanı); 54
Dîvâni Harb-i Örfi; 27
Diyarbakır; 133, 158, 189, 223
Doğu Anadolu; 32, 46, 58, 59, 74, 85, 87, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 116, 120, 142, 143, 180, 182, 184, 185, 213, 218, 222, 232, 254, 293, 294, 385, 423, 425
Doğubeyazıt; 76, 102, 125, 143, 144, 180
Dolishane (Hamamlı) Köyü; 69
Dr. Bahattin Şakir; 26, 28, 43, 100, 114, 116, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 156, 184, 186, 190, 192, 201, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 232, 234, 237, 238, 257, 259, 260, 264, 266, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 314, 347, 348, 349, 350, 371, 372, 373, 375, 376, 381, 383, 384, 420, 423, 424, 432
Dr. Fuat Bey (Sabit); 30, 134
Dr. Nazım Bey; 26, 111, 112, 114, 147, 227, 242
Dro; 102, 103
Dursun; 31, 41, 141, 421
Dülgerli; 191, 252, 358, 389, 404
Düzköy (Cihala) Köyü; 193, 195, 248
Ebulhindili Cafer (Erçikan); 103
Ebulhindili Hacı Hamitoğlu Ethem; 135
Ebulhindili Küçükbey; 135
Edhem Bey; 88

Edirne; 48, 70, 81, 95, 112, 116, 119, 131, 137, 139, 151, 253, 255, 267
Edirne mütarekesi; 70
Ehrek (Demirciler) Köyü; 188
Ekaterinador (Şehir); 200
Ekinlik (Oğdadab) Köyü; 425
Ekrek (Demirciler) Köyü; 46, 104
Eleşkirt; 49, 76, 94, 102, 103, 183
Elviye-i Selase; 49, 117
Elzingre; 49
Emin Bey; 49, 134, 135, 222, 264, 266
Emin Efendi; 49
Eminoğlu; 121
Emir Aslan Bey; 140
Emir Haşmet; 121
Envar-ı Şarkiyye (Gazetesi); 314
Enver Paşa; 96, 110, 112, 113, 115, 116, 118, 120, 123, 124, 126, 133, 134, 139, 142, 147, 148, 150, 154, 160, 168, 169, 170, 172, 173, 177, 182, 201, 209, 215, 218, 220, 225, 227, 232, 233, 234, 243, 244, 269, 270, 271, 278, 295, 307, 309, 344, 404, 432
Enzevar Deresi; 292
Ereğli; 86, 131
Erenköy (Ereguna) Köyü; 343
Erenler (Irsa) Köyü; 372
Ericek; 400
Erivan; 94, 223
Erkinis (Demirkent) Köyü; 220
Ermeni; 22, 27, 65, 75, 85, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 117, 124, 126, 129, 132, 133, 136, 140, 142, 144, 152, 180, 197, 204, 216, 220, 225, 226, 232, 263, 268, 278, 282, 329, 421, 423, 424, 425, 426, 429, 430, 431
Ermeni Lejyonları; 99, 102, 103, 104, 105, 424
Ermeniler; 95, 96, 97, 98, 99, 100, 114, 132, 133, 142, 247, 264, 431
Ermeni Meselesi; 95, 99, 429, 430, 431
Ermeni Milli Bürosu; 102
Ermeni Soykırımı; 27, 430, 431
Ermenistan; 95, 97, 99, 100, 142, 255, 430
Ersis; 43, 44, 54, 401, 421
Erzincan; 53, 74, 75, 82, 85, 109, 116, 128, 131, 134, 135, 145, 146, 223, 254, 348, 406
Erzurum; 22, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 52, 53, 57, 58, 64, 67, 69, 71, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 100, 101, 104, 109, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 167, 168, 169, 179, 180, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 191, 192, 197, 199, 209, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 243, 252, 254, 258, 268, 271, 287, 288, 292, 304, 314, 334, 348, 371, 375, 376, 398, 400, 419, 420, 422, 423, 427, 432
Erzurum Misyonu; 122
Erzurum Kalesi; 83
Erzurumlu Keri; 104, 278
Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; 142
Esenkaya (Zor) Köyü; 426
Esenkıyı (Abuıslah); 37, 49, 192, 199, 206, 214, 311, 312, 313, 329, 331, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342
Esenyurt (Norşen) Köyü; 420
Eskicami; 394
Eskişehir; 147, 222, 239, 412
Esrail (Oltu-Kömürlü-Aşağımernis)Köyü; 130
Eşref Hakkı; 135
Ethem; 121, 145, 179, 202, 256, 273, 351, 363, 384
Eyüp Paşa (Hadikli); 135, 141, 142
Fahrettin Erdoğan; 49, 142
Faş; 30
Felix Guze (Yarbay); 74, 270
Ferhatlı (Akhiza) Köyü; 377, 380
Fethi Bey Müfrezesi; 258
Fevzi Çakmak; 75, 76, 91, 119, 227, 421
Fındıklı (Vice); 30, 52, 91, 151, 160, 161, 172, 173, 190, 191, 207, 238, 245, 313, 333, 334, 409, 412, 414, 416, 418
Fıstıklı (Nacviya) Köyü; 390
Filibeli Hilmi (Ardahan); 26, 103, 110, 114, 118, 120, 121, 125, 133, 134, 135, 140, 141, 143, 144, 147, 152, 156, 218, 219, 222, 232, 375

Fransa; 21, 84, 101, 175, 178, 182, 184, 204, 428
Fuat (Çürüksulu) Bey; 226
Gafur Efendi; 129
Galatalı Halil; 120, 131, 135, 140, 141, 187, 218, 221, 222, 223, 224, 226, 288
Galatalı Şevket Bey; 137
Galiçya; 80, 418
Galip Paşa; 137, 231
Galip Vardar; 255, 256
Gara; 416
Garbî Trakya; 111
Garegin; 95
Gaskanlı Aşireti; 142
Gavri Şami; 103
Gayret-i Vataniye (Muhrip); 181
Gayret Muhribi; 181
Gazi Ahmet Muhtar Paşa; 48, 69, 441
Geldağı; 419
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi; 24
General İstomin; 94, 104
General Oklobzhio; 58, 69, 70
Georg Matschabelli (Maçabelli); 168
Giresun; 78, 86, 162, 163, 165, 174, 185, 197, 310, 312, 328
Giresun Jandarma Taburu; 165, 345, 357
Giresun Seyyar Jandarma Taburu; 82, 330, 331, 332, 334, 335
Giritli Ruşeni; 119
Gökçeköy; 290, 291, 377, 379, 386
Gökçeyurt (Tepanize) Köyü; 390, 391, 392, 393, 394, 395, 400
Gökgöz Dağı; 421
Gönye; 51, 63, 206, 211, 214, 216, 217, 247, 252, 297, 310, 329, 338, 350, 402
Görele; 83, 159, 160, 164, 180
Gülcemal vapuru; 166, 237, 238
Güleş Köyü; 282, 285, 332
Güllüdağ; 76
Gümüşhane; 51, 52, 82, 83, 85, 224, 243, 254, 282, 290, 291, 373, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 386, 387, 388
Gümüşhane Seyyar Jandarma Taburu; 83
Gürcistan; 29, 37, 38, 39, 66, 67, 68, 136, 157, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 204, 210, 215, 237, 247, 255, 303, 432
Gürcü; 29, 65, 66, 67, 92, 126, 130, 148, 149, 152, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 237, 303, 307, 308, 318, 351, 407, 408, 432, 443, 455, 458, 462, 463
Gürcüboğazı; 188
Gürcü Komitesi; 166, 168, 173
Gürcü Lejyonu; 126, 148, 174, 237, 432
Gürcüler; 67, 90, 91, 152, 172, 174
Gürcü Misyonu; 166, 169, 171, 173, 174, 303, 432
Güreşen Köyü; 40, 47, 306, 320, 322, 332, 402
Güreşken; 427
Güvercinli (Buçe) Köyü; 353
Güzçimeni (Kirman) Köyü; 267
Habarcet Dağı; 397
Hacişahin-zâde; 30, 91, 151, 172, 207, 404, 414
Hacişahin-zâde Besim Efendi; 207
Hacişahin-zâde Mustafa Bey; 414
Haçvan Tepesi; 400
Hadımzade; 400
Hadik (Bulgurlu) Köyü; 141, 143
Hadikli Eyüp Paşa; 135
Hafızınoğlu Hacı; 135
Hafız (İsmail) Hakkı Paşa; 138, 209, 225, 232, 233, 234, 257, 258, 270, 278, 284, 375, 411, 432
Hafız Sabit; 141
Hakkari; 96, 123, 124, 218
Hakkı Bey (Tabur Kumandanı) 233, 258, 267, 280, 284, 353, 374, 375, 385, 389, 390, 391, 395, 396, 397, 399, 400
Hakkı Efendi Kırali; 128, 303
Halil Bey (Halil Kut Paşa); 96, 112, 113, 118, 120, 123, 136, 187, 215, 218, 222, 223, 226, 288, 295, 304
Halil (Menteş) Bey; 177
Halit Bey; 120, 253, 254, 277, 280, 281, 287, 288, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 419, 421, 422, 425, 427
Hamazaspe; 102, 103
Hamidiye; 181, 199, 209, 243, 312

Hamiti Bey; 141
Hanlı Köyü; 259, 281, 285
Hanzart Boğazı; 50, 401
Harapkale; 278
Harbiye Nezâreti; 73, 90, 112, 113, 115, 127, 202, 205, 254
Hariciye Nezâreti; 85
Harşit Çayı; 24
Hasan Basri (Bey); 145, 351, 406
Hasan Efendi; 149, 250, 339, 372
Hasan İzzet Paşa; 74, 75, 137, 160, 184, 185, 234
Hasankale; 139, 187, 218, 221, 222, 258, 356, 368
Hasan Reis; 162
Hasköy; 255, 263, 292
Hatice Yalçın; 23, 24, 257
Hatisov; 99
Hatunoğulları; 144
Havker Paşa; 79
Havuzlu (Oker) Köyü; 419
Haydar; 135, 157
Haydarlı Nesimi; 135
Haydarpaşa; 145, 243, 244
Hayk Pijişyan; 104
Hego; 103
Helvaçuri/Helvacı; 89
Hemşin; 52, 84
Hendek (Garci) Köyü; 357
Henikin; 318
Hertvisi; 205, 422
Hertvis (Konaklı) Köyü; 70
Hınçak; 100, 102, 104
Hıristiyan; 29, 65, 72, 90, 91, 124, 126, 157, 168, 169, 171, 172, 195, 199, 200, 247, 300, 302, 360, 441
Hilal-i Ahmer; 231
Hod Çetesi; 379
Hod Hudut Taburu; 187, 220, 221
Hodiçor; 104
Hod-u süfla (Aşağı Maden); 78
Hopa; 30, 35, 36, 37, 39, 40, 49, 50, 52, 58, 65, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 89, 90, 122, 129, 148, 150, 152, 160, 163, 164, 165, 178, 179, 186, 189, 192, 193, 194, 195, 199, 206, 207, 208, 209, 213, 214, 227, 245, 246, 248, 249, 262, 290, 295, 298, 299, 306, 307, 309, 311, 312, 314, 318, 319, 324, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 374, 378, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 415
Hopa Hudut Taburu; 37, 76, 77, 78, 80, 83, 152, 165, 186, 193, 298, 331, 335, 337, 339, 346, 347, 353, 355, 356, 357, 359, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 405, 406, 409, 410, 411, 415
Hopalı Ali Paşa; 192
Hovak; 221
Hristaki Efendi (Terme Kaymakamı); 313
Hunikkili Aslan; 135
Hurşit oğlu Remzi; 135
Hüsamettin Bey; 137
Hüseyin Aziz Akyürek; 112
Hüseyin Hüsnü Efendi; 263, 382, 384
Hüseyin Sabri Paşa; 57
Hüsnü; 135, 163, 382
I. Dünya Savaşı; 19, 21, 22, 23, 28, 30, 31, 39, 40, 42, 44, 54, 75, 80, 82, 87, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 109, 114, 127, 138, 142, 147, 150, 159, 160, 166, 168, 181, 235, 247, 251, 255, 267, 293, 404, 406, 412, 420, 428
Iğdır; 103, 104, 143, 179
III. Ordu; 22, 74, 75, 76, 82, 84, 92, 101, 104, 112, 113, 116, 117, 119, 122, 123, 137, 138, 139, 141, 142, 150, 160, 161, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 192, 200, 201, 202, 214, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 231, 232, 233, 234, 241, 246, 254, 257, 258, 268, 269, 270, 271, 275, 276, 277, 279, 282, 284, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 300, 303, 304, 305, 309, 316, 317, 318, 319, 323, 324, 327, 328, 333, 334, 344, 345, 346, 348, 349, 353, 354, 356, 359, 362, 364, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 385, 389, 390, 392, 396, 397, 398, 400, 403, 406, 408, 411, 418, 419, 425, 427, 429
II. Nikolay; 100, 101
II. Ordu; 74, 119

Ilıcalı Hakkı; 135
I. Ordu; 74, 201
Irak; 80, 109, 111, 113, 202, 295
İbrahim Çavuş; 316, 328, 368, 369
İbrahim Efendi Müfrezesi; 409, 411, 412
İbrahim Hakkı Bey; 130, 152
İbrahim oğlu Mustafa; 135
İçkale (Cihala) Deresi; 15, 37, 39, 40, 66, 193, 195, 249, 323, 324, 346
İdris Bey; 139, 140, 141
İhsan Efendi; 150
İkizdere (Kura-i Seba); 52
İllarion İvanoviç Vorontsov-Daşkov; 54
İncat; 422
İnceçay (Pancirot) Köyü; 222, 420
İncirli (Anç) Köyü; 70
İnebolu; 128, 243
İngiltere; 21, 27, 31, 49, 60, 61, 62, 63, 84, 175, 178, 182, 184, 428
İran; 29, 88, 92, 96, 99, 103, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 134, 143, 144, 178, 179, 199, 218, 223, 238, 303, 404, 405
İriağaç (Pernik) Köyü; 425
İskaristi Dağı; 49
İslam Köyleri; 91
İslam Muhacirler; 87
İsmail Bey; 136
İsmail Canbolat Bey; 126
İsmail Hakkı (Tekçe, Teğmen): 154, 234
İsmailoğlu Tevfik Bey; 157, 158
İsmail Paşo; 135
İspir; 53, 64, 78, 79, 81, 83, 98, 104, 372, 378, 385, 401
İstanbul; 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 59, 61, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 76, 81, 85, 87, 88, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 131, 133, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185, 189, 190, 191, 194, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 227, 233, 234, 237, 239, 240, 243, 244, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 267, 268, 270, 271, 277, 279, 286, 287, 288, 293, 294, 295, 299, 301, 303, 304, 305, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 321, 327, 332, 334, 343, 344, 349, 350, 351, 355, 359, 361, 367, 404, 405, 406, 409, 411, 412, 414, 418, 420, 430, 431
İstiklal Mahkemesi; 120
İstipoğlu Maksut; 414
İşhan Arutyan; 46, 50, 76, 79, 103, 186, 187, 188, 221, 223, 258, 292, 388, 397, 399, 401, 421
İtilaf Devletleri; 19, 182
İttihat ve Terakki Cemiyeti; 22
İttihat ve Terakkî Partisi; 109, 111, 112, 114, 116, 117, 120, 130, 131, 146, 147, 256
İvan Caiani; 64
İvane İnnadze; 166
İzmir Suikasti; 111, 120, 131, 146, 147, 411
Kabandibi; 89, 90, 402
Kabayef; 408
Kaçhakaç; 426
Kaçkarlar; 76
Kadir Ağa; 129
Kadir Bey; 219
Kafkas Cephesi; 19, 21, 22, 23, 24, 35, 37, 48, 71, 73, 75, 76, 81, 82, 84, 92, 93, 95, 97, 102, 103, 105, 115, 116, 122, 124, 131, 137, 141, 142, 150, 154, 168, 169, 173, 175, 180, 182, 183, 184, 185, 190, 202, 203, 208, 219, 220, 221, 233, 234, 241, 251, 255, 256, 266, 267, 270, 289, 293, 327, 328, 329, 336, 348, 374, 402, 403, 406, 412, 418, 428, 432
Kafkas İhtilal Cemiyeti; 126, 127, 156, 157, 200, 223
Kafkasor; 395
Kafkasya; 29, 30, 32, 54, 58, 59, 64, 68, 74, 76, 80, 84, 87, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 109, 115, 116, 117, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 136, 140, 144, 145, 148, 153, 156, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 174, 177, 179, 180, 185, 189, 190, 191,

194, 199, 200, 202, 203, 209, 210, 213, 215, 221, 234, 236, 237, 238, 241, 251, 254, 255, 287, 293, 294, 303, 361, 404, 405, 423
Kafkasya Misyonu; 109, 115, 116, 124, 125, 126, 127, 129, 145, 166, 167, 169, 189, 199
Kagul Kruvazörü; 86, 206
Kağızman; 56, 76, 94, 103, 156, 179, 189, 218, 219
Kahraman; 114, 143, 159, 254
Kalburlu (İşkhalbur) Köyü; 224
Kaleboğazı; 49, 76, 79, 94, 183, 186, 187, 188, 223, 278, 282
Kale (Kapistre) Mahallesi; 416
Kalitin; 271
Kâmil Bey (Süvari Yüzbaşı, Tavgiridze); 24, 29, 31, 147, 165, 173, 192, 193, 200, 203, 204, 210, 211, 215, 295, 320, 323, 340, 350, 352, 356, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369
Kâmilköy; 346
Kamyanski (Albay); 422
Karacasu; 292, 423, 425
Karadeniz; 30, 31, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 49, 58, 59, 62, 67, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 95, 153, 161, 162, 163, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 185, 189, 197, 198, 199, 201, 206, 214, 219, 233, 243, 244, 254, 294, 299, 309, 312, 313, 318, 330, 333, 334, 336, 360, 402
Karadere; 52
Karagöbek; 79, 188
Karakale; 142
Kara Kemal; 125, 126, 145, 146, 150, 152, 156, 168, 169, 170, 171, 190, 202, 350
Karakilise (Karaköse-Ağrı); 76, 81, 102, 143, 183, 218, 221
Karakin Pastırmacıyan; 101, 143
Karaköseli Mustafa; 135
Karaköy; 257, 259, 263, 274, 276, 277, 279, 280, 281, 348
Karapapak; 134
Karaşalvar Dağı; 246, 247, 402
Karaurgan; 85, 104, 141, 179
Karçal
(Dağ); 40, 41, 66, 456
Kars; 40, 45, 48, 49, 52, 54, 56, 57, 58, 85, 89, 91, 92, 93, 96, 101, 104, 109, 117, 119, 120, 121, 126, 129, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 179, 185, 197, 206, 215, 223, 246, 254, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 278, 293, 304, 408, 425
Kars Oblastı; 56, 57, 58
Karşıköy; 296, 297, 302
Kayaaltı (Poladik) Köyü; 268
Kayabaşı Tabyası; 273
Kaymakam Rüştü; 136
Kaynak (Çermik) Köyü; 427
Kaynarca Köyü; 320
Kayseri; 131, 144
Kayzer Wilhelm; 176, 178
Kazak; 54, 69, 89, 90, 92, 94, 139, 179, 196, 241, 246, 263, 264, 265, 272, 273, 274, 275, 279, 316, 371, 383, 408, 423, 424
Keçi (Kıldiyet) Dağı; 41, 186, 223, 397, 399
Keda; 38, 51, 205, 206
Kedkedi; 422
Kel Cemal; 156
Kemalpaşa (Makriyalu); 35, 37, 38, 89, 186, 193, 194, 206, 214, 246, 248, 289, 298, 300, 301, 305, 306, 307, 309, 311, 312, 317, 330, 331, 333, 339, 402
Kemerköprü (Ciğeryazan) Köyü; 369
Kenan Bey; 130
Kerç; 180
Keri; 102
Kerson; 178
Keskin; 19, 43, 48, 60, 61, 69, 75, 421
Kesmesur; 139
Khadisyan; 99
Kıbrıs; 32, 60, 255
Kılıçgediği; 102
Kırım; 31, 68, 164, 181, 243, 312
Kırklareli; 95, 118
Kır-zâde Mustafa Ruhi Bey; 204
Kızılkep; 222, 420
Kızıl Tepe; 49
Kibe Tepesi; 206, 217
Kildiyet Dağı; 50
Kilyos; 181
Kirazlık (Bulep) Köyü; 313
Kireç Dağı; 188

Kireçli (Ağasor) Köyü; 46, 188, 222
Kireçlik (Bahta) Köyü; 410
Kiskim; 43, 53, 78
Kocabey (Kuçen) Köyü; 259
Koç Bey; 200
Kolik; 422
Komarov (Albay); 57, 58, 59, 69, 70, 71
Konaklı (Hertus) Köyü; 281, 284, 372
Konaklı (Kordelit) Köyü; 355, 369, 403, 407, 416
Konsolos; 87
Konuklu Adil; 135
Konya; 122, 126, 129, 131, 136, 144, 145, 227, 412
Kop Dağı; 385
Kopmuşburnu; 38, 49, 50, 76, 83, 186, 189, 190, 192, 193, 194, 199, 339
Korucular (Gevul) Köyü; 354
Kosor; 58, 142, 278
Kostantin Vissarionoviç Komarov; 62
Koşapınarlı Hacı; 135
Kotur; 103
Kovandarı Tepesi; 49
Koyuncular Köyü; 331, 336, 338, 341
Koyuncular (Zalona) Köyü; 37, 339
Kozlu; 86
Kömürlü; 130, 222, 420
Köprübaşı; 70, 257, 320, 394
Köprüköy; 76, 81, 104, 184, 186, 188, 189, 214, 218, 231, 232, 290, 294
Kör Mustafa; 141
Köşklü Dursun; 135
Köşklü Salih; 135
Kötek; 49, 76, 79, 139, 140, 141, 156, 179, 183, 218
Kraliçe Tamara; 67, 68
Krikor Avşaryan (Avşarov); 103
Kruten; 424, 425
Kuban Plastun Tugayı; 89, 185, 213, 383, 422
Kuman/Kıpçak; 66, 67, 68
Kurtuluş Savaşı; 30, 121, 183, 251, 256, 412, 421
Kuşanug Tepesi; 342, 406
Kuşluca (Ahaldaba) Köyü; 392
Kutayis; 62, 63, 64, 71, 157, 173, 200, 295, 308
Kutul Hanları; 260
Kuvap Köyü; 400
Kuvarsan; 41, 72, 347, 392
Kuvarsan (Artvin) Köyü; 66
Kuzey Kafkasya; 58, 91
Küçük Efendi; 146, 156
Küçük Hasan Bey; 145
Kükürt Tepe; 49, 417
Künbetli Solak; 135
Küre; 39, 154, 193, 194, 195, 196, 202, 322, 343, 345, 352, 354, 355, 356, 364
Kürorlu Mustafa; 135
Kürt; 87, 96, 97, 98, 99, 123, 136, 142, 143, 218, 232, 279
Kürt aşireti; 142
Kürtoğlu Hasan; 135
Kürt Reisleri; 143
Kvirati; 247
Lange Bey (Alman Subayı); 234
Lavrof (Albay); 196, 197
Lazistan Sancağı; 51, 52, 53
Lazistan Seyyar Jandarma Taburu; 83
Lazistan ve Havalisi Kumandanlığı; 403, 410, 411, 413, 415
Lazlar; 30
Leo Keresselidse (Kerel); 168
Lezki; 125
Lezkineoğlu; 141
Liman Von Sanders; 74, 234
Limpus; 175
Lolanlı Memo; 135
Lome Deresi; 369
Londra; 60, 63
Lord Salisbury; 60
Louis Mosel; 168
Lütfü Efendi; 277
Lyakhov (General); 213, 247, 294, 307, 308, 316, 318, 327, 422
Macahelispiri; 205
Maçka; 219, 360
Mağlakoni Köyü; 422
Mağvan Tepesi; 346
Mahmut Kâmil Paşa; 400
Makarof; 59

Makedonya; 95, 147, 266
Mako; 247, 402
Maksim makineli tüfek; 241
Maksut Kaptan; 140
Makü; 94, 179
Malazgirt; 103
Malhaz Sioridze; 247
Malta; 27, 28, 96, 131, 144, 145, 146, 204, 253, 411, 429, 431
Malta Sürgünleri; 28, 448
Malumyan; 100, 132
Mamovi-zâde(ler); 30, 113, 150, 163, 164, 208, 351, 404, 405
Mannliher (Tüfek); 174, 237, 238, 239, 240, 298, 309, 317
Maradit (Muratlı); 29, 51, 63, 89, 129, 204, 205, 216
Marmara Denizi; 120
Marsilya; 100
Martin; 82, 235, 236, 241, 298, 301, 331, 348, 412
Maslofski; 22, 100, 102, 196, 259, 425
Mauser Tüfek (Mavzer); 235, 236, 237, 397
Mazhar Bey; 96
Mazlumoğlu Mezrası; 393, 395
Megrelistan; 125, 157
Mehmed Sıtkı Bey; 222
Mehmet Ali; 19, 86, 135, 414
Mehmet Efendi; 129, 338, 372, 388
Mehmet Emin; 113, 262
Mehmet Necati Bey; 134, 143
Mehmet Suphi Bey; 280
Melo Hudut Taburu; 221, 223, 224, 225, 257, 259, 260, 263, 267, 276, 280, 282, 284, 290, 328, 344, 353, 356, 362, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 384, 386, 389, 390, 391, 395, 396, 397, 399, 400, 419
Melo (Sarıbudak); 78
Memduh Şevket; 145, 156
Mersevan Dağı; 394
Metiberi Boğazı; 357
Meydancık (İmerhev) Köyü; 41, 70
Mısır; 60, 96, 101, 116, 121, 151
Michael Tseretcheli (Ceretceli); 168
Midilli; 89, 91, 175, 176, 177, 181, 182, 197, 199, 243, 294, 308, 312
Mihalovka; 264
Mirvaneti; 247
Mirza Şerif Mirzayev; 49
Mişlayevski; 99
Mithat Şükrü (Bleda); 114, 136, 146
Mondros Mütarekesi; 120, 147, 254
Mosel; 168, 170, 171, 172, 173, 174, 196, 319
Muaddel Martin; 216, 240, 280
Muammer Bey; 144, 303, 334
Muavenet-i Milliye; 181
Muhacir; 283
Muhsin Bey; 192, 193, 366, 367
Muhsin Bey Taburu; 409, 411, 412
Muhsin Efendi; 150
Muratlı (Maradit); 40, 44, 51, 63, 89, 129, 164, 204, 205, 207, 208, 210, 216, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 289, 297, 302, 306, 320, 322, 402, 408, 423
Murex (Gemi adı); 63
Murgul; 35, 36, 37, 39, 50, 65, 66, 72, 88, 90, 98, 129, 151, 154, 164, 169, 173, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 203, 208, 210, 224, 241, 252, 289, 310, 314, 319, 320, 322, 323, 324, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 361, 362, 364, 365, 368, 373, 374, 375, 381, 386, 389, 390, 399, 403, 406, 407, 417, 418, 423
Musa; 118, 133, 135
Mustafa (Reis); 162
Mustafa Abdülhalik (Renda); 96
Mustafa Efendi (İmam-zâde); 120, 130, 197, 272, 369, 378, 379, 380, 381, 399
Mustafa Kemal; 13, 67, 117, 118, 119, 121, 122, 145, 150, 163, 236, 254, 404, 435, 449, 459, 470
Mustafa Necip; 118, 150
Mustafaoğlu (Mahalle); 391, 392, 395, 400
Mustafa Suphi; 154
Musul; 158, 189
Muşlu Said; 143
Muşlu Smpad; 103
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti; 127
Müezzinler (Mecegil) Köyü; 260

Mühür Ali; 143
Müslüman; 54, 55, 58, 62, 65, 68, 84, 88, 90, 96, 102, 134, 140, 157, 159, 160, 165, 168, 171, 180, 189, 192, 206, 210, 212, 213, 247, 266, 279, 284, 361, 380, 386, 389, 394, 422, 423, 424, 441
Nadir; 141, 143, 147, 421
Nahcivan; 133, 223
Nakerav Mahallesi; 397
Naldöken Köyü; 373
Naldöken (Masalahet); 284
Namervan (Narman); 45, 79, 94, 104, 136, 139, 140, 141, 183, 186, 187, 188, 189, 218, 221, 222, 223, 254, 290, 422, 427
Nasturiler; 99
Nazım Paşa; 110, 118
Necmi Bey; 162, 303
Nedim Bey; 126, 136, 386
Nevzat Bey; 283
Niğde; 131
Niko Berdzenişvili; 67, 247
Nikolas (Efendi) Archimendrite; 166
Nikolayev; 94
Nikolay Nikolayeviç; 54
Nizam-es Saltana Hüseyin; 121
Norşinli Entelif; 135
Novorosisk; 180
Nuri Bey; 126, 143, 225, 389
Nusret Bey; 56, 134, 141, 221, 283, 377, 421
Ocaklı (Künye) Mahallesi; 378, 379
Odesa; 178, 180, 181
Of; 52, 123, 150, 151, 335
Oflu İzzet; 162
Okçular Çayı (Berta); 41, 42, 63, 66
Okrug; 56, 57, 58, 62, 71
Okrujnoy Naçalnik; 56
Okumuşlar (Boselt) Köyü; 224, 225, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 386, 387, 388
Oltu-Çatak; 22, 35, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 56, 57, 58, 67, 68, 76, 78, 79, 94, 104, 120, 129, 130, 136, 140, 141, 142, 183, 186, 187, 188, 206, 209, 219, 221, 222, 223, 226, 234, 254, 258, 268, 272, 273, 274, 278, 282, 294, 299, 349, 376, 377, 408, 420, 423, 425, 427
Olur; 22, 35, 45, 46, 130, 187, 226, 258, 268, 282, 292, 373, 397, 399, 420, 423, 424, 425
Omurdumlu Hacı; 135
Ordu; 22, 30, 31, 38, 74, 82, 83, 86, 92, 115, 117, 119, 123, 128, 138, 139, 151, 158, 161, 165, 180, 184, 185, 190, 201, 210, 211, 219, 220, 224, 231, 232, 233, 234, 236, 243, 246, 254, 270, 271, 282, 287, 290, 294, 309, 312, 316, 321, 344, 349, 353, 356, 359, 369, 398, 400, 411, 420
Ordulu Osman; 162
Ormanağzı (Karnavas) Köyü; 292
Ormanlı (Ersenek) Köyü; 278
Ormanlı (Omana) Köyü; 375
Ortadoğu; 97
Ortuzlu Dursun; 135
Orucuk; 50, 186, 372, 388, 397
Oruçlu Kabanı; 186
Osman(Giresun Bölük Kumandanı); 123
Osman (Hacişahin-zâde); 30
Osman Bey; 166, 171, 253
Osmanlı; 38, 39, 40, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 79, 80, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 98, 101, 102, 103, 104
Osmanlı-Alman İttifakı; 87, 180
Osmanlı Arşivi; 10, 20, 24, 86, 101, 115
Osmanlı Devleti; 45, 73, 87, 118, 121, 128, 142, 164, 166, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 222, 237, 293, 294, 309, 428, 435, 436, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 461, 462, 465, 466, 472
Osmanlı Donanması; 58, 175, 176, 181, 182, 183, 198, 206, 210, 294
Osmanlı Meclis-i Mebusanı; 101, 226
Osmanlı Vilayet Nizamnamesi; 56
Ovacık (Sağre) Köyü; 135, 379
Ovapınar (Bağdat) Köyü; 264
Öğdem; 43, 44, 54
Ömer Fevzi; 112, 113
Ömer Hilmi (Gür); 223
Ömer Naci; 116, 118, 120, 122, 130, 131, 135, 141, 143, 146, 218
Örenli (Muhrana) Köyü; 391, 400
Örtülü (Ortis) Köyü; 379
Öznülü Nazım; 135

Pamukçular (Ohur) Köyü; 292
Pamuklu; 187, 188, 222, 226
Parih; 49, 50, 343, 353, 406
Pasinler; 53, 137, 142, 222, 231
Pasin Ovası; 104
Pazar (Atina) Kazası; 52, 58, 83, 87, 91, 160, 241, 245, 259, 275, 313, 328, 330, 331, 333, 334, 346, 361, 363, 368, 409, 416, 418
Pazar; Jandarma Bölüğü; 241
Pehlivanlı (Vihik); 422
Penek Çayı; 45, 46, 58, 69, 278
Peneskirt; 292, 423
Perjevalsky (General); 94
Perşembeli Durmuş; 162
Perşembe (Vona); 31, 86, 111, 137, 165, 201, 210, 211
Petersburg; 98
Peterson; 99
Petre Efendi; 166
Peyk-i Şevket muhribi; 199, 244
Pınarbaşı Mezarlığı (Bursa); 405
Pınarlı (Ancoruh) Köyü; 357
Pirim-zâde Mehmet; 135
Pitkir Hudut Taburu; 79, 186, 187, 223
Poççikli Gençağaoğlu Ali; 135
Polathane; 151
Polathaneli Hasan Reis; 162
Posof (Poshov); 57, 267, 268
Poti; 61, 62, 90, 91, 180, 182, 200
Potocur Deresi; 37
Prens Svyatopolk-Mirskiy; 61
Prusya; 303
Prut; 181
Raif Hoca; 142
Ramazanoğlu Tabyası; 273
Ramgavar; 100
Ramiz Bey (Mamovi-zâde); 30, 130, 136, 163, 164, 208, 215, 283, 351, 404, 405, 413
Raşid; 162
Rauf (Mülazım); 150, 193
Rauf (Orbay) Bey; 122
Rauf Bey (Mamovi-zâde); 256, 378, 379, 380, 382
Refik Bey; 222, 414
Reis Bey; 130
Reşit Bey; 121, 131
Reşit Galip; 160, 161
Rıfat Efendi (Teğmen); 380
Richard Theremin Çeromsky; 49
Rize; 36, 44, 52, 78, 80, 82, 83, 86, 87, 122, 147, 148, 149, 150, 153, 159, 166, 171, 203, 208, 214, 243, 244, 245, 246, 252, 253, 262, 294, 295, 311, 313, 327, 328, 330, 333, 363, 409, 411, 415, 416
Rize Jandarma Taburu; 78, 80, 159
Romanya; 101, 176, 178
Rostom; 100, 132, 133
Rum; 84, 85, 87, 97, 263, 329, 361, 421
Rumeli; 48, 80, 123, 150
Rum Metropoliti; 87
Rus; 19, 29, 30, 31, 32, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 121, 122, 126, 129, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 143, 150, 151, 152, 154, 157, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 219, 222, 223, 224, 225, 228, 231, 232, 234, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 246, 247, 249, 252, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 282, 284, 285, 286, 289, 290, 292, 293, 294, 297, 299, 300, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 338, 339, 340, 342, 345, 347, 348, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 364, 365, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 383, 385, 389, 390, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 401, 402, 404, 406, 407, 409, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 432
Rus Çarlığı; 19, 54, 95, 237
Rus Donanması; 180, 181, 182, 294
Rus Konsoloslar; 87

Ruslar; 19, 45, 48, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 70, 71, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 98, 99, 104, 123, 130, 133, 137, 139, 144, 152, 153, 167, 174, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 194, 195, 196, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 217, 219, 221, 222, 223, 225, 231, 237, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 260, 262, 263, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 281, 283, 285, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 304, 306, 307, 311, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 327, 328, 329, 332, 334, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 407, 408, 410, 416, 417, 418, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427
Rusya; 19, 21, 32, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 60, 62, 64, 68, 69, 74, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 119, 123, 132, 136, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 157, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 192, 194, 198, 199, 210, 212, 231, 237, 238, 293, 302, 303, 315, 356, 360, 423, 428
Rüknettin; 276
Sabiserenko (General); 93
Sabri Bey; 114, 135, 281
Sagaralı Refik; 285
Sahara; 41, 42, 226, 257, 259, 263, 264, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 288, 372, 376, 379
Sahara Geçidi; 258, 259, 263, 275, 280
Sahil; 36, 44, 51, 76, 77, 84, 88, 165, 197, 202, 211, 213, 244, 257, 297, 298, 303, 304, 308, 311, 312, 313, 324, 329, 334, 337, 344, 345, 349, 370, 389, 403, 405, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 421, 429
Sait Halim Paşa; 175, 176
Sakalar (Saltetri) Köyü; 377
Sakarya Köyü; 347, 371, 377, 378, 379
Sakarya Meydan Savaşı; 421
Salalet; 223, 395, 397, 398, 400
Salih Ağa; 334, 412
Salih Bey Taburu; 411
Salikvan Boynu; 44, 49
Salkımlı (Sotibar) Köyü; 63, 257
Salkımlı (Tolgom) Köyü; 257
Samih Rıfat Bey (Trabzon Valisi); 86, 123, 148, 160
Samson Harutyunyan; 99
Samsun; 86, 174, 185, 211, 313
Seyyar Jandarma Taburu; 82
Samsun Seyyar Jandarma Alayı; 78
Saraybosna Suikastı; 73
Sarıbudak (Melo) Köyü; 76, 78, 141, 186, 192, 221, 223, 225, 397, 399, 400, 401, 419, 425, 427
Sarıgöl; 50, 76, 186, 258
Sarıgöl Hudut Taburu; 78, 220, 221
Sarıkamış; 21, 35, 54, 76, 85, 89, 92, 93, 94, 103, 104, 105, 109, 117, 133, 138, 142, 143, 174, 179, 180, 183, 185, 209, 210, 231, 233, 234, 252, 254, 257, 258, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 278, 294, 296, 308, 309, 318, 327, 344, 400, 402, 408, 419, 423, 432
Sarıkamış-Kars-Tiflis demiryolu; 93
Sarp; 38, 89, 130, 206, 214, 246, 247, 297, 298, 310, 311, 313, 329, 333, 338, 402
Sasrehev Mezrası; 400
Savaşcılar (Todan) Köyü; 223
Schmit; 168, 319, 332
Schouvaloff; 60
Sebuh; 103
Seferberlik; 73, 74, 77, 81, 87, 88, 89, 92, 95, 97, 100, 101, 109, 113, 137, 144, 153, 158, 178, 179, 218, 237
Selçuklu Türkleri; 67
Selim İlçesi; 142
Seyitler Köyü; 257
Seyyar Jandarma; 22, 79, 80, 81, 82, 83, 124, 160, 187, 191, 202, 221, 241, 297, 310, 320, 324, 328, 330, 331, 332, 334, 336, 337, 338, 346, 367, 368, 369, 403, 405, 409, 411, 415, 416, 428, 429
Shell (Petrol Şirketi); 62
Sırbistan; 73, 87, 175, 176, 178
Sibirya; 101, 129, 152, 270, 272, 361, 423, 427
Sidere; 37

Sinop; 86, 312, 328
Sivas; 74, 82, 128, 131, 143, 144, 145, 223, 252, 299, 303, 309, 334, 348
Sivastopol; 180, 181, 199
Sivri (Liskav) Köyü; 46
Soğucak; 151, 191, 192, 194, 195, 331, 353, 355, 356, 357, 358, 361, 364, 368, 416
Soğukgöze (Kâpk) Köyü; 292
Soğuksu Tepesi; 49
Sohum; 30, 58, 59, 88, 90, 91, 125, 126, 157, 164, 173, 174, 178, 200, 201, 210, 251, 252, 360
Sohumkale; 58, 59
Sol Kanat; 19, 22, 183, 186, 231, 327, 402
Souchon (Amiral); 161, 175, 176, 177, 182, 233, 309
Söğütlü Mahallesi (Nohurtap); 187
Stange Bey (Yarbay); 23, 24, 25, 139, 174, 214, 215, 228, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 295, 299, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 328, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 389, 391, 398, 403, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 413, 414, 416, 418
Suad Bey; 49
Suadiye (Satiye) Köyü; 323
Subaşı (Sotibar) Köyü; 195, 203, 257, 336, 340, 341, 342, 343, 344, 357, 406
Sudi Bey; 130, 253, 267, 277, 286, 314, 351
Sugören (Kise) Köyü; 342
Sugöze (Küçük Cincorop) Köyü; 272
Sulakyurt (Şarzep) Köyü; 264
Sultan Mehmet Reşat; 43
Sultanselim Dağı; 37, 38, 40, 190
Sultan Selim Tepeleri; 49, 332, 340, 341
Suluçem (Kuştiyan) Köyü; 76, 144
Sundura Deresi; 37
Suphi Bey; 224
Suregel; 56
Suriye; 80, 151
Sülüklü; 346
Sünbüllü (Sinkot) Köyü; 41, 63, 129, 393
Süren Pastırmacıyan; 102
Sürmene; 52, 83, 149, 153, 154, 335
Şaban Bey; 140
Şahin; 20, 96, 135, 151, 204, 332
Şakir; 28, 76, 100, 110, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 152, 156, 184, 187, 190, 218, 219, 220, 221, 223, 226, 228, 231, 232, 234, 239, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 265, 272, 274, 275, 285, 286, 287, 288, 289, 347, 350, 353, 371, 373, 375, 376, 377, 424
Şarki Karahisar (Şebinkarahisar); 82
Şavşat; 35, 39, 41, 42, 57, 67, 69, 70, 120, 151, 225, 226, 227, 257, 259, 263, 264, 266, 274, 275, 277, 279, 282, 283, 284, 288, 289, 291, 327, 348, 349, 371, 372, 376, 377, 378, 379, 385, 386, 387, 389, 398, 419, 423, 424, 425, 426, 427
Şebinkarahisar; 51, 82, 102, 185, 424
Şebinkarahisar (Seyyar Jandarma Taburu); 82
Şehitler (Simserpis) Köyü; 223
Şehitlik (Mamazimda) Köyü; 398
Şehzade Yusuf İzzettin; 43, 116
Şenkaya; 45, 130, 141, 222, 278, 420, 427
Şenköy (Şavta) Köyü; 380
Şenpınar (Zakim) Köyü; 427
Şenyurt Bucağı; 422
Şerefiye (Ohordiya) Köyü; 306
Şerif Paşa; 120
Şevki Bey; 283
Şevval Tepe; 49, 417
Şevval Yaylası; 49
Şura; 116, 142, 200
Şükrü Efendi; 129, 249
Tagisti Dağı; 37, 49, 406, 407
Tahir Paşa; 96
Tahsin (Uzer) (Erzurum Valisi); 96, 122, 123, 218, 432
Talat Paşa; 117

Tamburalı Taştan; 135
Tanin Gazetesi; 25
Tarakçılar Köyü; 426
Taraklı (Trapa); 346
Taşbaşı (Kazaris) Köyü; 187
Taşkesen Boğazı; 142
Taşlıca; 41, 373, 375, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 400
Taşlıdere (Pangis) Köyü; 272
Taşnak Partisi; 96, 100, 102, 132
Taşnaksutyun; 98
Tatarlar; 361
Tavdgiridze; 30, 31
Tavusgert Taburu; 292, 373
Tayhocalı İbiloğlu Emir; 135
Tebriz; 103, 223
Teğmen Adil; 313, 337, 357, 369
Teğmen Ali Efendi; 303
Teğmen Ethem Bey; 253
Teğmen Gürcü Hasan Efendi; 303
Teğmen Hasan (Bey) Efendi; 149, 281, 282, 284, 285, 377, 379, 380
Teğmen Hayri Bey; 346
Teğmen Hüsnü Efendi; 320
Teğmen Mahmut Suphi; 378, 379, 381
Teğmen Mehmet Bey; 165
Teğmen Mustafa; 279, 378, 379, 380, 381
Teğmen Mustafa Efendi; 378, 379, 380, 381
Teğmen Ramiz; 30, 163, 404
Teğmen Rauf Bey; 30, 150, 163, 192, 404
Teğmen Sabit Efendi; 226, 372, 387, 388
Teğmen Subhi Efendi; 284
Tekirdağ-Şarköy; 95
Tepedüzü (Müker) Köyü; 284
Tepe Köylü Mehmet; 135
Tepesu (Gürcübeyi) Köyü; 272
Terekeme İdiris; 135
Tespiltepe; 400
Teşkilât-ı Mahsusa; 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 39, 44, 87, 91, 98, 103, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 180, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 208, 209, 210, 211, 215, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 248, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 309, 310, 311, 312, 320, 323, 331, 334, 336, 337, 338, 340, 341, 346, 347, 348, 350, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 391, 392, 394, 395, 398, 399, 403, 404, 405, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 419, 420, 422, 425, 428, 430, 431
Teşkilât-ı Mahsusa Alayı; 44, 211, 254, 379, 380, 387, 391, 392, 394, 399, 412, 413, 414, 419, 422
Teşkilât-ı Mahsusa Gönüllüleri; 22, 24, 25, 37, 120, 135, 159, 161, 187, 190, 217, 221, 224, 225, 226, 227, 232, 235, 239, 240, 253, 257, 260, 263, 269, 277, 279, 281, 282, 284, 285, 288, 289, 290, 309, 310, 320, 334, 336, 338, 347, 353, 354, 355, 356, 358, 362, 367, 369, 372, 376, 377, 391, 403, 406, 409, 412, 413, 414, 428
Teymurhan; 200
Tıflî (Şair); 30
Tiflis; 50, 54, 61, 62, 64, 72, 85, 91, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 125, 130, 134, 143, 152, 157, 174, 179, 185, 197, 200, 215, 246, 252, 253, 271, 308, 327, 361, 432
Tirebolu; 24, 30, 83, 86, 338, 419
Tirebolulu Yüzbaşı Hüseyin Avni Alparslan Bey; 222, 228, 419
Titkirli Mehmet; 135
Titkirli Sabri; 135
Tivane; 224
Tivasor; 221
Tohrehi Tepesi; 49
Tokat; 23, 24
Topal Osman; 154, 163, 303, 421
Torbalı (Aravet) Köyü; 70

Tortum Çayı; 45, 46, 47, 67, 187, 188, 222, 254, 258, 268, 400, 401, 416, 419, 422, 427
Tosikli Yunus; 135
Trablusgarp; 21, 112, 114, 120, 121, 126, 254, 385
Trabzon; 25, 26, 27, 30, 31, 37, 39, 40, 51, 52, 53, 58, 59, 68, 73, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 98, 101, 104, 112, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 139, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 178, 179, 180, 182, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 214, 219, 220, 222, 225, 231, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 251, 252, 254, 256, 258, 277, 279, 286, 290, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 324, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 342, 343, 344, 345, 350, 351, 352, 358, 360, 403, 404, 405, 406, 407, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 421, 429, 432
Trabzon Misyonu; 122, 157
Trabzon Seyyar Jandarma Alayı; 78, 82, 83, 186, 336, 345
Transkafkasya Demiryolu; 61
Trikopis; 404
Turan; 117
Tutak; 102, 218, 222, 223
Türk; 10, 11, 21, 22, 23, 27, 38, 43, 44, 47, 48, 50, 57, 58, 59, 66, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 80, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 109, 111, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 129, 134, 135, 136, 137, 139, 142, 148, 150, 157, 158, 159, 160, 166, 168, 169, 171, 173, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 189, 192, 195, 196, 197, 199, 202, 204, 205, 206, 207, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 221, 222, 223, 224, 231, 233, 234, 244, 246, 248, 251, 261, 265, 268, 270, 272, 274, 275, 276, 278, 282, 283, 289, 295, 297, 304, 309, 316, 318, 321, 327, 333, 340, 348, 353, 356, 359, 360, 369, 373, 377, 389, 400, 401, 402, 404, 407, 408, 412, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432
Türk Yurdu Dergisi; 420
Tütüncüler (Kartla) köyü; 354
Tütünlü (Kartla); 391
Uçakof; 180
Ucbeyi (Aileleri); 29, 30, 31, 151, 165
Ucbeyi; 120
Uçhiti; 422
Ulukent (Pilarget) Köyü; 355, 357
Umudumlu Mahmut; 135
Uncular (Kisha); 422
Urfa; 133
Uzundere; 22, 35, 46, 79, 390, 391, 392
Uzunharman (Haydos) Köyü; 425
Ünye; 128, 162, 243, 312
Üsteğmen Mehmet Yaşar; 276
Üsteğmen Fettah Efendi; 274
Üsteğmen Hacı Efendi; 280
Üsteğmen Lütfü Efendi; 274
Üsteğmen Mehmet Suphi Bey; 389
Üsteğmen Refik Efendi; 280
Üsteğmen Sabit Efendi; 274
Üsteğmen Şükrü; 276
Üsteğmen Veysel Bey; 412
Üzümlü (Çirkis) Köyü; 260
Vake Mahallesi; 320
Vakfıkebir; 159, 160
Vakıf Nahiyesi; 53
Van; 41, 81, 94, 96, 98, 99, 102, 103, 122, 123, 124, 125, 132, 133, 135, 137, 141, 143, 144, 158, 169, 189, 218, 219, 220, 223, 232, 237, 238, 239, 243, 256, 424
Van Misyonu; 122
Van Seyyar Jandarma Tümeni; 81
Vartan; 103
Vecengirt; 220
Veli Bey; 264, 269, 281, 285, 372, 377, 378, 379, 384, 387, 388, 399
Veliköy (Mirya) Köyü; 70
Viçe (Fındıklı); 52, 160, 173, 191, 238, 416
Vihik; 47, 79
Viladikafkas; 91

Vişneli (Sirdanos) Köyü; 278
Vladikafkas; 54, 125
Von Braun (Teğmen); 263, 280, 281, 418
Vramyan; 100, 132
Wangenheim (B. Elçi); 169, 176
Yahya Reis; 154, 155, 322
Yakup Cemil; 76, 110, 118, 120, 147, 154, 173, 174, 200, 201, 202, 208, 209, 214, 215, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 272, 275, 277, 281, 286, 287, 288, 305, 313, 314, 351, 371, 375, 376
Yalnızçam Dağları; 41, 42
Yalnızçam Geçidi; 15, 45, 69, 259, 260, 262, 263, 276, 277, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 318, 383
Yarbay Cevat Bey (Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı); 112, 114, 115, 295
Yarbay Emin Bey; 69, 70
Yarbay Kara Vasıf Bey; 264, 411, 413
Yarbay Vehbi; 70, 71
Yavuz Zırhlısı; 89, 91, 175, 176, 177, 181, 182, 197, 199, 213, 234, 243, 244, 271, 294, 295, 308, 312, 318
Yavuzköy; 259, 264, 277, 279, 348, 376, 387
Yavuz Sultan Selim; 37, 40
Yaylabaşı (Kamis) Köyü; 425
Yelshin (General); 94, 213
Yenibahçeli Nâ'il; 98, 146, 208
Yeniköy; 79, 142, 186, 187
Yeniköylü Muharrem; 135
Yeşilbağlar (Norpet) Köyü; 292
Yeşilköy Anlaşması; 49
Yezidi; 144
Yıldırımlı (Samherev) Köyü; 323
Yıldız Sarayı; 60, 71
Yokuşdibi (Lori) Köyü; 263
Yoldere (Zurpici); 337
Yolgeçen (Lome) Köyü; 368, 407, 409, 410, 412, 416, 417
Yomra; 83
Yudenich (General); 99
Yukarı Balaban (Porosetbaşı) Mahalleleri; 355
Yukarı Karacasu (Peneskirt) Köyü; 292, 423
Yukarısivri (Liskav) Yaylası; 187
Yukarışehitlik Köyü; 398
Yunanistan; 151
Yunus Vasfi Bey; 151
Yusufeli; 35, 43, 44, 45, 50, 53, 54, 65, 67, 76, 78, 79, 88, 120, 140, 141, 186, 187, 192, 218, 220, 221, 222, 225, 227, 288, 292, 327, 372, 374, 375, 378, 394, 396, 398, 400, 413, 417, 419, 421, 426
Yusuf İzzetin Efendi; 43
Yusuf Rıza; 26, 27, 28, 29, 30, 37, 76, 91, 112, 116, 122, 124, 125, 126, 129, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 173, 174, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 217, 219, 222, 224, 225, 226, 228, 233, 237, 238, 239, 241, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 262, 279, 286, 287, 290, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 356, 358, 360, 362, 363, 364, 367, 373, 378, 403, 404, 405, 410, 412, 413, 414, 430, 431
Yüzbaşı Abdullah; 279
Yüzbaşı Adil Bey; 337, 338, 340, 341, 369, 414
Yüzbaşı Ahmet Bey; 373, 378, 383, 386, 393
Yüzbaşı Ali Haydar Bey; 282, 285
Yüzbaşı Bekir Sıdkı Bey; 395
Yüzbaşı Cemal Bey; 291
Yüzbaşı Ekrem Bey; 381, 382
Yüzbaşı Ethem Bey; 367, 383
Yüzbaşı Ferhat Efendi; 274
Yüzbaşı Ferit Efendi; 279
Yüzbaşı Halil Efendi; 262
Yüzbaşı Halit Bey (Deli Halit Paşa); 120, 253, 254, 266, 275, 277, 280, 281, 287, 288, 314, 371, 372, 376, 377, 378, 379, 380, 381,382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 419, 421, 422, 425, 427
Yüzbaşı Haydar Bey; 282

Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey (Borçkada Çoruh'a düşerek şehit oldu) 249
Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey (Daha sonra Binbaşı, Melo Hudut Taburu Komutanı); 257, 419
Yüzbaşı İzzet Bey; 264, 274
Yüzbaşı Mehmet Ali Bey; 414
Yüzbaşı Mustafa; 272, 276, 369, 394
Yüzbaşı Mustafa Efendi; 272, 369
Yüzbaşı Salih Efendi; 312
Yüzbaşı Şakir Niyazi Bey; 384
Yüzbaşı Şevket Bey; 369
Yüzbaşı Vasıf Bey; 285
Zaharev; 265
Zaruşat; 56
Zastargoyev; 246
Zavriev; 99
Zeki Bey; 268
Zeytinlik Köyü (Diyaken Mahallesi); 426
Zeytinlik Köprüsü; 291, 378, 379, 381, 382, 384, 388
Zeytinlik (Sirya) Nahiyesi; 224, 291, 377
Zırnık-zâde Vehbi; 135
Ziya (Çürüksulu) Bey; 24, 28, 31, 60, 74, 114, 119, 121, 150, 210, 211, 246, 270, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 407, 409, 411, 412, 413, 414, 417
Ziya Bey Taburu; 211, 368, 409, 411, 412, 414, 417
Ziya Efendi; 150
Ziya Paşa; 74
Zonguldak; 85, 86, 182, 312
Zorlu (Tıhlazor) Köyü; 354, 391
Zurzuna Köyü (Çıldır); 48, 272